

Osiris



Schlesierland

Świadectwo

Aleksandra
Kunce



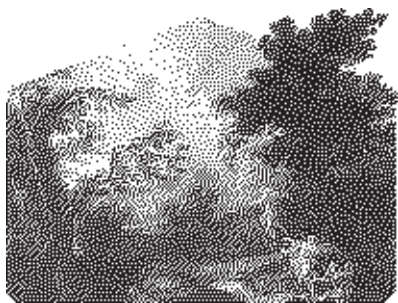
UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Aleksandra Kunce

Profesor nauk humanistycznych w Instytucie Nauk o Kulturze w Uniwersytecie Śląskim. Koncentruje się na problematyce człowieka lokalnego, na splocie skończonego i nieskończonego, na przepastnej idei zadomowienia, na humanistyce w przecięciu domu i świata, a także na duchowym fundamencie Śląska.

Autorka książek: *Tożsamość i postmodernizm* (2003); *Myśleć Śląsk* (razem z Z. Kadłubkiem, 2007); *Antropologia punktów. Rozważania przy tekstach Ryszarda Kapuścińskiego* (2008); *Oikologia. Nauka o domu* (razem z T. Sławkiem, Z. Kadłubkiem, 2013); *Into the Noise. Anthropological and Aesthetic Discourses in Public Sphere* (razem z M. Popczyk, 2013); *Człowiek lokalny. Rozważania umiejscowione* (2016); *Being at Home in the Place: The Philosophy of Localness* (2019); *Oikologia. Powrót* (razem z T. Sławkiem, 2020); *Gdzie dom styka się ze światem* (2022). W 2016 roku otrzymała nagrodę The Arts in Society International Award for Excellence (USA) za publikację *The Philosophy of Localness and the Arts*.

Schlesierland
Świadectwo



Tym, dla których Schlesierland – świadectwem żywym

Aleksandra Kunce

Schlesierland Świadectwo

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2026

Seria: *Oikos*. Komparatystyka Literacka i Kulturowa (8)

Redaktor serii

Aleksandra Kunce

Rada naukowa serii

Magdalena Abraham-Diefenbach, Piotr Bogalecki, Ilona Copik, Vicente Durán Casas, S.J., Danú Alberto Fabre Platas, Zbigniew Kadłubek, Dariusz Kulas, Ewa Łukaszyk, Tadeusz Miczka, Alina Mitek-Dziemba, Ekaterina Nikitina, Krystyna Paradowska, Paweł Paszek, Karolina Pospiszil, Tadeusz Sławek, Olga Topol

Recenzje

Krystyna Paradowska

Adam Regiewicz

Spis treści

Schlesierland: świadectwo i testament duchowy 7

Otwarcie 9

Mapa 16

Blżej czasu współczesnego 28

Punkty doświadczeń w czasie 33

Mapa (do) Waltera i Roberta 53

Świadectwo 70

Czymże jest świat? *Logos von Schlesien* i testament duchowy 80

Schlesierland: Walter albo traktat teocentryczny

Natura, ζωή [zōē], pokój 103

Walter – wtajemniczenie w Życie. Początek 106

Walter – ścieżka duchowa w lesie 120

Natura – szukanie źródła teocentryzmu śląskiego 128

Wielka Wojna. Krach 140

Heimat 150

Samotność i utrata domu 166

Obrazy domowej przestrzeni 174

Franciszka 189

Śląsk-Życie 217

„Żyjący” 236

Wnikanie – ζωή [zōē] 251

Misterium codzienności 272

Punkty pochwyczone w codzienności 284

Mędzy ziemią i niebem 301

Portrety późne 314

Schlesierland – wzór teocentryczny 325

**Schlesierland: Robert albo traktat o braterstwie broni
i domu. Kameradschaft, wojna i tęsknota 345**

- Przeciw Historii. Ironia fotografii 348
Śląski fundament cywilizacyjny 356
Die Deutsche Volksliste (DVL) 362
Robert w dokumentach. Stammbuch 367
Krajobraz i rodzina Roberta 379
Luzie i Schlesierland 395
Walzwerk – życie 431
Życie poza Walzwerkiem. Wirek i Indianery 442
Robert i Wehrmacht 463
Wojna 472
Powrót 479
Zapach pomarańczy? 484
Mrok wyzwoliciela 489
Wojna w listach. Piękno i groza 492
Zachwyt. Lazurowe Wybrzeże 496
Krajobraz wojny na Lazurowym Wybrzeżu – ciąg dalszy 505
Braterstwo broni 526
Listy – Kameradschaft 536
Pieśni i Kameradschaft 540
Schlesien w pieśni 550
Kameradschaft – w głąb 568
Lojalność żołnierza 572
1945 – ucieczki, wysiedlenia, śmierć 578
Schlesierland. Ethnocide 583
Fotografie późne. Późny styl Schlesierland 590
Śląska oikologia 610

Bibliografia 621

Indeks osobowy 659

Summary 679

Zusammenfassung 683

Streszczenie 687

Bibliografia

- Aeppli E., 2010: *Das Haus und seine Räume*. In: E. Aeppli: *Der Traum und seine Deutung. Mit 500 Traumsymbolen*. Knauer MensSana, München.
- Ahnentafel – der Familie Joschko. Archiwum prywatne.
- Alte Kameraden, <https://www.rockol.com/uk/lyrics-40929237/heino-alte-kameraden> [dostęp: 10.02.2023].
- Alte Kameraden. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/kameraden-auf-dem-kriegespfad-alte-kameraden/>; [https://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Kameraden_\(Marsch\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Kameraden_(Marsch)) [dostęp: 10.02.2023].
- Alte Kameraden auf dem Kriegespfad. In: *Liederbuch der Fallschirmjäger, Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/alte-kameraden-auf-dem-kriegespfad/> [dostęp: 10.02.2023].
- Angelus Silesius [Scheffler J.], 2003: *Cherubinowy wędrowiec*. Przeł. i oprac. A. Lam. Przedm. R. Kijowski. Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa, Dom Wydawniczy Elipsa, Opole–Warszawa.
- Applegate C., 1990: *A Nation of Provincials. The German Idea of Heimat*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford.
- Armed forces mobilized and casualties in World War I. In: *Encyclopædia Britannica*, Inc., <https://www.britannica.com/event/World-War-I/Killed-wounded-and-missing> [dostęp: 15.01.2024].

Bibliografia

- Arndt W., 2004: *Die Flucht und Vertreibung. Ostpreußen, Westpreußen, Pommern, Schlesien, Sudetenland 1944/1945*. Podzun-Pallas-Verlag GmbH, Wölfersheim-Berstadt.
- Arystoteles, 2007: *Etyka nikomachejska*. Przeł. D. Gromska. PWN, Warszawa.
- Arystoteles, 2017: *Metafizyka*. Przeł. T. Żeleźnik. Oprac. M.A. Krąpiec, A. Maryniarczyk. Wprowadzenie M.A. Krąpiec. KUL, Warszawa.
- Auf ihr Schlesier laßt uns singen*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/auf-ihr-schlesier-lass-uns-singen/> [dostęp: 10.03.2024].
- Auf Kameraden jubelt laut*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/auf-kameraden-jubelt-laut/> [dostęp: 10.02.2023].
- Auf Kameraden stimmt an*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/auf-kameraden-stimmt-an/> [dostęp: 10.02.2023].
- Ausländerbehördliche Bescheinigung. Zaświadczenie wydane przez władze imigracyjne dla Rosy Kompel w związku z jej odwiedzinami u Gertrud. II/2-150-2/1 a – 1782. Rosenheim, 28. März 1966. Archiwum prywatne.
- Bahlcke J., 1996: *Schlesien und die Schlesier*. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Bd. 7, Langen Müller, München.
- Bahlcke J., Gawrecki D., Kaczmarek R. (red.), 2011: *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura regionu europejskiego*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.
- Balcerowski S., 2014: *Zburzenie klasztoru na Monte Cassino – plama na honorze aliantów*. Historia.org.pl, <https://historia.org.pl/2014/12/10/zburzenie-klasztoru-na-monte-cassino-plama-na-honorze-aliantow/> [dostęp: 19.07.2022].
- Balthasar H.U. von, 2003: *Serce świata*. Przeł. U. Poprawska. Wydawnictwo WAM, Kraków.

- Balthasar H.U. von, 2004: *Teologika*. T. I: *Prawda świata*. Przeł. J. Zy-chowicz. Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Bartov O., 1996: *Wem gehört die Geschichte? Wehrmacht und Ge-schichtswissenschaft*. In: *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehr-macht 1941 bis 1945*. Ausstellungskatalog. Hamburger Institut für Sozialforschung, Hamburg.
- Bähr W., Bähr H.W., Meyer H.J., Orthbandt E. (Hrsg.), 1952: *Kriegs-briefe gefallener Studenten, 1939–1945*. R. Wunderlich, Tybinga-Stuttgart.
- Bednarek M., Sychała K., 2020: *Osadnictwo celtyckie na Górnym Śląsku*. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Opole.
- Beevor A., 2002a: *Berlin. The Downfall 1945*. Viking Press, New York.
- Beevor A., 2002b: *They raped every German female from eight to 80*. "The Guardian", 1 May. London.
- Biblia Tysiąclecia*. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, 2003: wyd. V. Oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. Pallottinum, Poznań.
- Bieniasz S., Szczech B., 1998: *Górnoślązacy XX wieku / Oberschlesier im 20. Jahrhundert*. Red. R. Budnik, S. Bieniasz. Przeł. P. Żwak. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.
- Blumenwitz D., 1987: *Flucht und Vertreibung*. Heymanns, Köln.
- Bł. Maria Luisa Merkert (1817–1872), https://web.archive.org/web/20220615221144/https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20070930_merkert_en.html [dostęp: 10.01.2024].
- Błogosławiona Maria Luiza Merkert, <https://gabiula.pl/tl/> [dostęp: 10.01.2024].
- Borchers R., 2014: *Deutsche Volksliste*. In: *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, <https://ome-le>

- xikon.uni-oldenburg.de/begriffe/deutsche-volksliste [dostęp: 10.08.2021].
- Borodziej W., Lemberg H. (red.), 2000: *Niemcy w Polsce 1945–1950. Wybór dokumentów*. T. 2. Neriton, Warszawa.
- Böhme J., 1803: *Christosophia oder Weg zu Christo verfasst in neun Büchlein, nun in acht zusammengezogen, welche handeln von wahrer Busse, und vom Schlüssel Göttlicher Geheimnisse*. Ohne Ort und Verlag. Cyt. za: J. Böhme: *Glaube und Tat. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk*. Hrsg. von E.H. Pältz. Union Verlag, Berlin (1976).
- Böhme J., 1923: *Tafeln von den drei Prinzipien Göttlicher Offenbarung. Erklärung über das Schema und über drei Tafeln Göttlicher Offenbarung*. In: *Schriften Jakob Böhmes*. Bd. I. Hrsg. von H. Kayser. Insel-Verlag, Leipzig.
- Böhme J., 1955–1989: *Aurora oder Morgenröte im Aufgang*. In: J. Böhme: *Sämtliche Schriften*. Bd. 1. Hrsg. von W.-E. Peuckert. frommann-holzboog Verlag, Stuttgart.
- Böhme J., 1976: *Glaube und Tat. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk*. Hrsg. E.H. Pältz. Union Verlag, Berlin.
- Böhme J., 2013: *Sześć punktów teozoficznych*. Przekł. i przedmowa Ś.F. Nowicki. PWN, Warszawa.
- Buber M., 2004: *Droga człowieka według nauczania chasydów*. Przeł. G. Zlatkes. Wydawnictwo Cyklady, Warszawa.
- Calvino I., 2005: *Niewidzialne miasta*. Przeł. A. Kreisberg. Collegium Columbinum, Kraków.
- Casualties: First World War, <https://www.spartacus-educational.com/FWWdeaths.htm> [dostęp: 15.01.2024].
- Certyfikat / świadectwo „Befähigungszeugnis als Filmvorführer”. Dokument wydany przez Polizeipräsident des oberschlesischen Industriegebietes in Gleiwitz, 14. August 1940. Numer nieczytelny. Odpis z poświadczeniem zgodności wydany

- przez naczelnika gminy Nowa Wieś dnia 29 maja 1946 roku. Archiwum prywatne.
- Cioran E., 2007: *Na szczytach rozpaczy*. Przeł. I. Kania. Aletheia, Warszawa.
- Cioran E., 2009: *Sylogizmy goryczy*. Przeł. I. Kania. Aletheia, Warszawa.
- Clavero B., 2008: *Genocide or Ethnocide, 1933–2007: How to Make, Unmake, and Remake Law with Words*. Giuffrè Editore, Milano.
- Copik I., 2017: *Topografie i krajobrazy. Filmowy Śląsk*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Copik I., 2024: *Niestaty ląd. „Miejsca przechodnie” w filmach fabularnych polskich i niemieckich 1945–1989*. Wydawnictwo Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czepko von Reigersfeld D., 1930: *Consolatio ad Baronissam Cziganeam Obitum Sororis Plangentem*. In: D. Czepko von Reigersfeld: *Geistliche Schriften*. Hrsg. W. Milch. Priebatsch, Breslau.
- Czepko von Reigersfeld D., 1988: *Coridon und Phyllis*. In: D. Czepko von Reigersfeld: *Sämtliche Werke*. Unter Mitarbeit von U. Seelbach. Hrsg. H.-G. Roloff, M. Szyrocki. Bd. 3. De Gruyter, Berlin–New York.
- Dawid A. (red.), 2020: *Na powojennym Górnym Śląsku. Wspomnienia o wydarzeniach z lat 1945–1950 / Oberschlesien in den Jahren 1945–1950. Zeitzeugen erinnern sich*. Archiwum Historii Mówionej, T. 3 / Das Archiv der erzählten Geschichte, T. 3. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.
- Dąbrowski D., 2008: *Jastrzębie. Pałace Śląska*. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/wojewodztwo-slaskie/powiat-raciborski/635-jastrzebie-raciborski2> [dostęp: 6.05.2023].

Bibliografia

- Dąbrowski D., 2010a: Czerwście. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/c/231-czerwście> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2010b: Strzybnik. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/s/1456-strzybnik> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2011a: Milice. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/m/922-milice> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2011b: Szonowice. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/s/1482-szonowice> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2012: Modzurów. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/m/944-modzurow> [dostęp: 5.05.2023].
- Dąbrowski D., 2013: Cieżkowice. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/c/592-cieżkowice> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2014: Grudynia Wielka. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/g/393-grudynia-wielka> [dostęp: 4.05.2023].
- Dąbrowski D., 2019: Sławików. Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji, <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/s/1368-slawikow> [dostęp: 6.05.2023].
- Deklaracja z dnia 25 lipca 1945 roku. Załącznik nr 1 do rozkazu II Korpusu L.dz.2446/385/AG/Tj. Archiwum prywatne.
- Der gute Kamerad*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/ich-hatt-einen-kameraden/> [dostęp: 10.02.2023].

- Deutsche Dienststelle für die Benachrichtigung der nächsten Angehörigen von Gefallenen der ehemaligen deutschen Wehrmacht, Berlin, 26. September 1990, VI/211. Archiwum prywatne.
- Deutsches Einheits=Familienstammbuch zugleich Familienpaß. Verlag für Standesamtswesen G.m.b.H., Berlin SW 61, Gitschiner Straße 109. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze dnia 29 października 1940 roku. Archiwum prywatne.
- Dokument wydany przez Zweigstelle der Deutschen Volksliste Kattowitz-Land, Bescheinigung, 200130, 24. März 1943, Vordruck Nr. 163/2, B/0262. Archiwum prywatne.
- Dokument z berlińskiego archiwum. Familienforschung zum Ersten Weltkrieg, Joschko Walter, Bundesarchiv, Berlin, PA 2 – 2023/G-3831.
- Dollwet J., 1987: *Menschen im Krieg: Bejahung – und Widerstand? Eindrücke und Auszüge aus der Sammlung von Feldpostbriefen des Zweiten Weltkrieges im Landeshauptarchiv Koblenz*. „Jahrbuch für Westdeutsche Landesgeschichte“, Nr. 13.
- Drugi Powszechny Spis Ludności 1931 – województwo śląskie, 1937. Seria C, zeszyt 54. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/556434/edition/522609> [dostęp: 27.07.2022].
- Drzewo genealogiczne rodziny Joschko sporządzone przez bratanka Waltera, Hansa, syna Franza, w 2009 roku. Archiwum prywatne.
- Drzewo genealogiczne rodziny Joschko sporządzone przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Drzewo genealogiczne rodziny Kompel sporządzone przez synową Luzie, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Drzewo genealogiczne rodziny Kunze sporządzone przez synową Roberta, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.

- Drzewo genealogiczne rodziny Podborowskich i Wojtkowiak sporządzone przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Eichendorff J. von, 1864: *Joseph Freiherrn von Eichendorff's sämtliche Werke*. Bd. 1. *Biographische Einleitung und Gedichte*. Voigt & Günther, Leipzig.
- Eichendorff J. von, 2007: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.
- Ein Heller und ein Batzen*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/ein-heller-und-ein-batzen/> [dostęp: 10.02.2023].
- Einwohnerbuch der Stadt und des Kreises Cosel OS. mit allen Gemeinden*, 1941. Breslauer Verlags- und Druckerei-G.m.b.H., Breslau.
- Eirene*, https://www.greekmythology.com/Other_Gods/Minor_Gods/Eirene/eirene.html?utm_content=cmp-true [dostęp: 10.01.2024].
- Eirene*, <https://www.theoi.com/Ouranios/HoraEirene.html> [dostęp: 10.01.2024].
- Eirene: Greek Goddess of Peace*, <https://ancient-literature.com/goddess-of-peace/> [dostęp: 10.01.2024].
- [Erste] Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. März 1941. In: *Reichsgesetzblatt*, Jahrgang 1941, Teil 1, S. 118f., § 1–2, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1941&page=146&size=45> [dostęp: 10.06.2021].
- Fallersleben H. und Richter E., Hrsg., 1842: *Schlesische Volkslieder mit Melodien – aus dem Munde des Volks gesammelt*. Breitkopf und Härtel, Leipzig, <https://digital.blb-karlsruhe.de/blbihd/content/pageview/6152078> [dostęp: 11.03.2024].

- Familienunterhaltsbescheid [Powiadomienie o wsparciu rodziny], 21. Mai 1943, Der Landrat des Kreises Kattowitz, Aktz. F.U. – 3. Archiwum prywatne.
- Flucht und Vertreibung*, 2022. Landsmannschaft Schlesien Nieder- und Oberschlesien e.V., Königswinter, <https://landsmannschaft-schlesien.de/flucht-und-vertreibung-1945-1947/> [dostęp: 27.07.2022].
- Francesco d'Assisi, 2010: *Il Cantico di frate Sole*. In: C. Paolazzi: *Il Cantico di frate Sole*. Porziuncola, S. Maria degli Angeli, Assisi.
- Franciszek z Asyżu, św., 1994: *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu*. Przeł. L. Staff. PAX, Warszawa.
- Franz E.A., 2014: *Ewige Heimat Schlesien*. Laumann-Verlag, Dülmen.
- Freyer R., Luthardt E.-O., 2006: *Schlesien. Gestern & Heute*. Rautenberg, Würzburg.
- Fritz S.G., 2013: *Żołnierze Hitlera. Wehrmacht na frontach II wojny światowej*. Przeł. G. Siwek. Wydawnictwo RM, Warszawa.
- Fuchs K., 1968: *Schlesiens Industrie: Eine historische Skizze*. Delp, München.
- Gassend J.-L., 2009: *Blog*, 27.05.2009, <http://findthemia.blogspot.com/2009/05/testing-jean-loup-blog.html> [dostęp: 9.10.2021].
- Gebhardt M., 2015: *Als die Soldaten kamen: Die Vergewaltigung deutscher Frauen am Ende des Zweiten Weltkriegs*. Deutsche Verlags Anstalt, München.
- Geburtsurkunde. Registernummer 222/19. Akt urodzenia Roberta Johannes Kunze (ur. 7 października 1919 roku) wystawiony 12 kwietnia 1940 roku, Antonienhütte, Kreis Kattowitz. Archiwum prywatne.
- Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge* (Bundesvertriebenengesetz – BVFG) – 19.05.1953 [*Ustawa o wypędzonych i uchodźcach z 19 maja 1953*], BGBl. I S. 201.

Bibliografia

- Głowacka A., 2022: *Autoetnografie Górnego Śląska w sztukach po śląsku*. W: *Na styku. Performanse naturo-kulturowe w strefach kontaktu i konfliktu*. Red. E. Bał, D. Fox, E. Wąchocka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 143–156.
- Głowacka A., Sojka E. (red.), 2022: *Piszący z ziemi. Teatr indygeny Floyda Favela i inne eseje*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Gorzelik J., 2020: *Między „sensus catholicus” a „uchrześcijanionym nacjonalizmem”*. *Sztuka Kościoła rzymskokatolickiego na Górnym Śląsku wobec dyskursów narodowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Górny Śląsk wczoraj/ *Oberschlesien gestern*, 1995. Z tekstem J. Dubiela. Przeł. W. Jöhling. Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice.
- Görnoślönski ślabikörz, 2024. Oprac. przez zespół autorów (R. Adamus R. i inni). Wydawnictwo Biblioteki Śląskiej, Pro Loquela Silesiana, Chorzów–Katowice.
- Grabowski E., 2020: *Podania i baśnie z Górnego Śląska / Sagen und Märchen aus Oberschlesien*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.
- Grass G., 1992: *Spotkanie w Telgte*. Przeł. Sławomir Błaut. Czytelnik, Warszawa.
- Greiner P., 2007: *Plany i widuty miast Górnego Śląska do końca XVIII wieku*. Cz. I. Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice.
- Gritzner M., 1894: *Landes- und Wappenkunde der Brandenburgisch-Preußischen Monarchie. Geschichte ihrer einzelnen Landestheile, deren Herrscher und Wappen*. Heymann-Verlag, Berlin.
- Gwóźdź A., 1984: *Kazimierza Kutza pejzaże hierofaniczne (Paciorki jednego różańca)*. W: *Analizy i interpretacje. Film polski*. Red. A. Helman, T. Miczka. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

- Gwóźdź A. (red.), 2000: *Kutzowisko. O twórczości filmowej, teatralnej i telewizyjnej Kazimierza Kutza*. Wydawnictwo „Książnica”, Katowice.
- Gwóźdź A. (red.), 2009: *Kutzowisko 2*. Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.
- Gwóźdź A., 2011: *Obok kanonu. Tropami kina niemieckiego*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław.
- Hahn J., 2018a: *Prehistoria Śląska*, cz. 5. Wachttyrz.eu, <https://wachttyrz.eu/jan-hahn-prehistoria-slaska-cz-5/> [dostęp: 30.10.2023].
- Hahn J., 2018b: *Prehistoria Śląska*, cz. 6. Wachttyrz.eu, <https://wachttyrz.eu/jan-hahn-prehistoria-slaska-cz-6/> [dostęp: 30.10.2023].
- Hansmann C., 1989: *Vorüber-nicht vorbei: Russische Impressionen, 1941–1943*. Ullstein, Frankfurt–Berlin.
- Hauptmann C., 2011: *Rübezahl-Buch*. Salzwasser Verlag, Paderborn.
- Hegel G.W.F., 1958: *Wykłady z filozofii dziejów*. T. 1. Przeł. J. Grabowski, A. Landman. Wstęp T. Kroński. PWN, Warszawa.
- Heimatlieder aus dem Riesengebirge*, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 24.03.2024].
- Hemingway E., 2022: *Słońce zaś wschodzi*. Przeł. M. Potulny. Marginesy, Warszawa.
- Herb Dolnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auflage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wappen_Herzogtum_Schlesien.jpg [dostęp: 8.02.2024].
- Herb Górnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auflage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Upper_Silesia_coat_of_arms.png [dostęp: 8.02.2024].
- Herby Górnego i Dolnego Śląska, 1890. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle 1890 von Hugo Gerard Ströhl. Erste Auf-

- lage, Wien, Bildtafel VII, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Str%C3%B6hl_-_%C3%96sterreichische_Wappenrolle_%281890%29_Tafel_07.png [dostęp: 8.02.2024].
- Herder J.G. von, 1772: *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Christian Friedrich Voß, Berlin, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_abhandlung_1772 [dostęp: 19.01.2021].
- Herder J.G. von, 1784: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Bd. 1. Johann Friedrich Hartknoch, Riga–Leipzig, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte01_1784 [dostęp: 12.01.2021].
- Herder J.G. von, 1785: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Bd. 2. Johann Friedrich Hartknoch, Riga–Leipzig, https://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte02_1785 [dostęp: 12.01.2021].
- Hesse H., 2018: *Narcyz i Złotousty*. Przeł. M. Tarnowski. Media Rodzina, Poznań.
- Historia szczegółowo podana przez bratanicę Waltera, Helgę, córkę Johanna, spisana przez córkę Waltera, Krystynę. W: Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część III. Archiwum prywatne.
- Historyczny zarys – Antonienhütte/Wirek wraz z dokumentacją map i fotografii, opisami budynków, ulic, mieszkańców, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku. Archiwum prywatne.
- Historyczny zarys – Schwarzwald/Czarny Las wraz z dokumentacją map i fotografii, opisami budynków, ulic, mieszkańców, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku. Archiwum prywatne.

- Hohe Tannen weisen die Sterne*, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 11.03.2024].
- Hohe Tannen weisen die Sterne*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/hohe-tannen-weisen-die-sterne/> [dostęp: 11.03.2024].
- Hölderlin F., 1826: *Gedichte*. J. G. Cotta'sche Buchhandlung, Stuttgart-Tübingen, https://www.deutschestextarchiv.de/hoelderlin_gedichte_1826 [dostęp: 19. 01. 2021].
- Hupka H. (Hrsg.), 1989: *Meine Heimat Schlesien: Erinnerungen an ein geliebtes Land*. Weltbild Verlag, Augsburg.
- Jaroszewicz H., 2020: *Współczesna norma języka śląskiego – dekada funkcjonowania ślabikórzowego szrajbōnka*, <https://wachtyrz.eu/wspolczesna-norma-jezyka-slaskiego-dekada-funkcjonowania-slabilikorzowego-szrajbonka/> [dostęp: 12.11.2024].
- Jaroszewicz H., 2024: *Zasady pisowni języka śląskiego*. Wydanie drugie. Silesia Progress, Kotórz Mały.
- Jarząbek M., Lapshin M., Żłobicka K., 2014: *Dziadek z Wehrmachtu. Doświadczenie zapisane w pamięci / Der Grossvater aus der Wehrmacht. Zeitzeugen erinnern sich*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice.
- Jäger J., 2018: *Heimat*. In: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 13.08.2018, http://docupedia.de/zg/Jaeger_heimat_v1_en_2018 [dostęp: 12.10.2023].
- Jochemczyk M., 2015: *Wobec tradycji. Śląskie szkice oikologiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Johnson B., 2014: *Carbon Nation. Fossil Fuels in the Making of American Culture*. University Press of Kansas, Lawrence.
- Joyce J., 2013: *Ulysses*. Przeł. M. Słomczyński. Wydawnictwo Znak, Kraków.

Bibliografia

- Jünger E., 1922: *Der Kampf als inneres Erlebnis*. E.S. Mittler & Sohn, Berlin.
- Jünger E., 1932: *Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg.
- Jünger E., 2017: *Robotnik. Panowanie i forma bytu. Maxima – minima*. Przeł. W. Kunicki. PWN, Warszawa.
- Kaczmarek R., 2006: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kaczmarek R., 2010: *Polacy w Wehrmachcie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Kaczmarek R., 2020: *Lipiec 1914 – jak wyglądała mobilizacja armii niemieckiej?* Histmag.org, <https://histmag.org/Lipiec-1914-jak-wygladala-mobilizacja-armii-niemieckiej-9307> [dostęp: 22.11.2022].
- Kadłubek Z., 2007: *Szmaragd Europy*. W: A. Kunce, Z. Kadłubek, Myślenie Śląsk. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kadłubek Z., 2016: *Bezbronne myśli. Eseje i inne pisma o Górnym Śląsku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kalendarium Godulowe, 2024, http://mediateka.rsl.pl/pasje/pliki/godula_fermata/kalendarium_godulowe.pdf [dostęp: 29.04.2024].
- Kameraden auf dem Kriegespfad (Alte Kameraden)*. In: *Weltkriegs-Liedersammlung, Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/kameraden-auf-dem-kriegespfad-alte-kameraden/> [dostęp: 10.02.2023].
- Kant I., 1911: *Krytyka praktycznego rozumu*. Przeł. F. Kierski. Przekł. przejrzał i wstępem opatrzył M. Wartenberg. Polskie Towarzystwo Filozoficzne we Lwowie, Lwów.
- Klose K.F., 1942: *Die Schlesische Landschaft: zehnfach interessantes Land*. Schlesien Verlag, Breslau, <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=13129> [dostęp: 27.02.2024].

- Kordecki M., Smolorz D., 2013: *Atlas historyczny. Górny Śląsk w XX wieku / Historischer Atlas. Oberschlesien im 20. Jahrhundert*. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole 2013.
- Kosian J., 2001: *Mistyka śląska. Mistrzowie duchowości śląskiej: Jakub Boehme, Anioł Ślązak, Daniel Czepko*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kozica K., 2004: *Mapa Śląska Martina Helwiga i jej nieznane wydanie z 1612 roku*. „Polski Przegląd Kartograficzny”, t. 36, nr 2, s. 92–103.
- Kozica K., 2024: *Martin Helwig's map of Silesia from 1561 – an unknown edition from 1612*, https://web.archive.org/web/20140212003134/http://www.explokart.eu/mappae_summaries.html#kozica [dostęp: 18.02.2024].
- Kozieł A., 2013: *Michael Willmann i jego malarska pracownia*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Kozieł A. (red.), 2017: *Malarstwo barokowe na Śląsku*. Via Nova, Wrocław, <https://www.academia.edu/36697065> [dostęp: 29.01.2023].
- Kozieł A., Lejman B. (red.), 2002: *Willmann i inni. Malarstwo, rysunek i grafiki na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*. Uniwersytet Wrocławski; Via Nova, Wrocław.
- Krajewska K., 1998: *Zanim powstał węgiel*. Oprac. graf. A. Kohlman-Adamska, R. Kowalski. Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Kramarz H., 1981: *Oberschlesien. Land der europäischen Mitte*. Lauermann, Dülmen–Westfalen.
- Krąpiec M.A., 2006: *Natura*. W: *Powszechna encyklopedia filozofii*. T. 7: *Me-Pań*. Zespół red. A. Maryniarczyk et al. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Oddział Societa Internazionale Tommaso d'Aquino, Lublin.

Bibliografia

- Kubik A., 2014: *Górny Śląsk i Wielka Wojna. Fotografie Antona Kubika / Oberschlesien und der Grosse Krieg. Fotografien von Anton Kubik*. Red. M. Rosenbaum, S. Rosenbaum. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej; Muzeum; Gmina Zbrosławice, Opole-Gliwice-Tarnowskie Góry-Zbrosławice.
- Kubik J., 2007: *Eichendorffa tłumaczy ks. Jerzy Szymik*. wiara.pl, <https://info.wiara.pl/doc/171300.Eichendorffa-tlumaczy-ks-Jerzy-Szymik> [dostęp: 22.10.2023].
- Kudasiewicz J., 2000: *Poznawanie Boga Ojca: szkice z teologii biblijnej*. T. 1: „Błogosławiony Pan, Bóg Izraela” (Łk 1,68). Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Kulas D., 2011: *Dom – to, co istotne. „Anthropos?”*, nr 6–7, s. 60.
- Kulik G., 2024: *Księżki*, <https://grzegorzkulik.pl/> [dostęp: 12.11.2024].
- Kunce A., 2020a: *Na uboczu. Powrót do oikologii*. W: A. Kunce, T. Sławek: *Oikologia. Powrót*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 133–159.
- Kunce A., 2020b: *Źródło i dom. Przyczynki do oikologii*. W: A. Kunce, T. Sławek: *Oikologia. Powrót*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 161–194.
- Kuzio-Podrucki A., 2007a: *Die Tiele-Wincklers. Eine Oberschlesische Kohle- und Stahlaristokratie*. Drukpol PPHU, Tarnowskie Góry-Kiel.
- Kuzio-Podrucki A., 2007b: *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*. Oficyna MONOS, Bytom.
- Lakowski R., 2019: *Schlesien 1945. Der Krieg im Südosten des Deutschen Reiches*. Mittler in Maximilian Verlag GmbH & Co. KG, Hamburg.
- Lewandowski J.F., 2012: *Kino śląskie*. Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.

- Lexikon der Wehrmacht*, <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Soldat/Soldbuch/SB.htm> [dostęp: 10.02.2023].
- Liederbuch des jungdeutschen Ordens*, 1921. Herausgegeben vom jungdeutschen Verlag Cassel. Verlag MAX EISENHARDT, Kassel, <https://www.volksliederarchiv.de/lexikon/liederbuch-des-jungdeutschen-ordens/> [dostęp: 18.03.2024].
- Liederbuch Postverband*, 1898. Verband Deutscher Post- u. Telegraphen-Assistenten, Berlin.
- Lili Marleen*, <https://secondhandsongs.com/performance/99347> [dostęp: 10.02.2023].
- Lindner E. (Hrsg.), 2013: *Schlesien: Unvergessene Heimat in 1000 Bildern*. Bassermann Verlag, München.
- Lubos J., 2023a: *3 mapy Śląska w Atlasie Świata z 1638 r.* Wachtyrz.eu, <https://wachtyrz.eu/3-mapy-slaska-w-atlasie-swiata-z-1638-r/> [dostęp: 9.01.2023].
- Lubos J., 2023b: *Niezależność Śląska w historii – prawda czy mit?* Wachtyrz.eu, <https://wachtyrz.eu/niezaleznosc-slaska-w-historii-prawda-czy-mit-czesc-i/> [dostęp: 29.01.2023].
- Lucie-Smith E., 2010: *Anioły*. Przeł. M.G. Witkowski. Arkady, Warszawa.
- Lysko A., 2008: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 1: *W koszarach pod szczytami Alp*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Lysko A., 2009: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 2: *W bunkrach Wału Atlantyckiego*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Lysko A., 2010: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 3: *W okopach Frontu Wschodniego*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.

Bibliografia

- Lysko A., 2011: *Duchy wojny. Dziennik żołnierski 1942–1944*. T. 4: *W objęciach śmierci*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.
- Lysko A., 2015: *Duchy wojny*. T. 5: *W udręce nadziei*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.
- Lysko A., 2016: *Duchy wojny*. T. 6: *W przekleństwie kalectwa. Losy żołnierzy okaleczonych wojną*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.
- Lysko A., 2017: *Duchy wojny*. T. 7: *W sieroctwie bez skargi. Cierpienia sierot wojennych nie mogą być zapomniane*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.
- Lysko A., 2019: *Duchy wojny*. T. 8: *Z Pszczyny do Kołomy. Odyseja Górnośląska*. Stowarzyszenie Rozwoju Zawodowego Śląska i Małopolski, Łędziny.
- Lysko A., 2021: *Duchy wojny*. T. 9: *Nim duchami zostali*. Offsetdruk i Media, Cieszyn.
- Łuszczyna M., 2017: *Mała zbrodnia. Polskie obozy koncentracyjne*. Znak, Kraków.
- Maciołek M., Tambor J., 2024: *Głoski śląskie. Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka śląskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Maeterlinck M., 2017: *Inteligencja kwiatów*. Przeł. F. Mirandola. Wydawnictwo MG, Wraszawa.
- Mapa Antonienhütte, 1880. *Specialkarte der Oberschlesischen Bergreviere unter Angabe der Lage der verliehenen Bergwerke*. Verlag der Simon Schropp'schen Hof-Landkarten Handlung; Lith. Anst. v. Leopold Kraatz, Berlin, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/410140/edition/404531?language=de> [dostęp: 20.01.2024].
- Mapa drzeworytowa Śląska autorstwa Martina Helwiga, 1561. Bresslaw, 1561; Zur Neiss: Johan. Creutzig, 1561. ELECTRONIC EDITION: Karlsruhe: Badische Landesbibliothek, 2015, <https://>

- digital.blb-karlsruhe.de/blbihd/content/pageview/3105341 [dostęp: 18.02.2024].
- Mapa drzeworytowa Śląska autorstwa Martina Helwiga, 1561. Przedruk z 1685 roku. Źródło: Kladsko – proměny středoevropského regionu - historický atlas, cd-rom, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Slezska_1561_Helwig.jpg [dostęp: 4.01.2024]; inne źródło: Silesiae typus descriptus et editus a Martino Heilwig Neissense. Johann Günther Röer, Breslau, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/2710/edition/26265?language=en> [dostęp: 4.01.2024].
- Mapa Heimatkunde des Kreises Leobschütz, 1909. 1. Teil. Heimatkunde des Kreises Leobschütz. Bearbeitet von Robert Hofrichter. C. Kothe's Nachfolger, Max Engel, Leobschütz 1909, S. 85, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/224084/edition/211801/heimatkunde-des-kreises-leobschutz-1-teil-hofrichter-robert-1856?language=pl> [dostęp: 15.01.2024].
- Mapa Kreis Gross-Strehlitz, 1938. Geograph. Institut der Carl Flemming u. C.T. Wiskott AG. Verlag Georg Westermann, Berlin-Hamburg, Braunschweig, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30401/edition/41185/content> [dostęp: 20.01.2024].
- Mapa Kreis Kattowitz, 1903. Landkarten und Stadtpläne aus Schlesien, https://freepages.rootsweb.com/~vogel/genealogy/Kattowitz_Kreiskarte2.jpg [dostęp: 15.01.2024].
- Mapa Kreis Leobschütz. Landkarten und Stadtpläne aus Schlesien, pocz. XX w. Bearbeitet von Robert Hofrichter. Verlag von W. Witke, Leobschütz, https://freepages.rootsweb.com/~vogel/genealogy/Leobschuetz_Kreiskarte_Nord.jpg [dostęp: 15.01.2024].

Bibliografia

- Mapa Kreis Tarnowitz, Stadt- und Landkreis Beuthen, Stadtkreis Königshütte, Kreis Zabrze nebst Stadt- und Landkreis Katowitz bearb. in der kartographischen Anstalt der Verlagsbuchhandlung, 1902. Verlag von Carl Flemming, Glogau, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/381718/edition/359691> [dostęp: 20.01.2024].
- Mapa powiatów Cosel, Leobschütz, Neustadt i Ratibor / Karte der Kreise Cosel, Leobschütz, Neustadt und Ratibor, ok. 1880. Hrsg. von Fedor Franz Friedrich von Rappard. Verlag im Kartographischen Institut F. v. Rappard, Berlin, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/461159/edition/432474> [dostęp: 13.01.2024].
- Mapa Ratibor. Das Fürstenthum Ratibor in Ober Schlesien, 1741. Twórca: Friedrich Bernhard Werner. Współtwórca: Johann David Schleuen. Miedzioryt kolorowy. Berlin, <https://www.sbc.org.pl/publication/276018> [dostęp: 15.01.2024].
- Mapa Ratibor. Topographische Karte, 1907. Współtwórca: Kartographische Abteilung der Königlich Preussischen Landes-Aufnahme. Königlich Preussische Landes-Aufnahme, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/404767?id=404767> [dostęp: 15.01.2024].
- Mapa rejencji wrocławskiej, powiatu Trzebnica (Kreis Trebnitz), 1871–1914. Verlag von C. Flemming, Glogau, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30320/edition/44538/content> [dostęp: 8.02.2024].
- Mapa Śląska autorstwa Sebastiana Münstera: Die Schlesn nach irer gelegenheit, 1544. Sebastian Münster: *Cosmographia: Beschreibung aller Lender*. Petri, Basel 1545, S. 87, <https://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/193124> [dostęp: 08.02.2024].

- Mapa Śląska / Provinz Schlesien, ok. 1850. Entworfen und gezeichnet von Friedrich H. Handtke. Verlag von C. Flemming, Glogau, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30417/edition/41194/content> [dostęp: 08.02.2024].
- Mapa Śląska / Provinz Schlesien, ok. 1920. Bearbeitet von Friedrich Handtke, Julius Iwan Kettler, Alwin Herrich. Carl Flemming und C. T. Wiskott Aktiengesellschaft für Verlag und Kunstdruck. Berlin und Glogau, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/31756/edition/28604?search=bWVOYWRhdGFzZWYyY2g_YWNOaW9uPUFkdMfuY2VkU2VhcmNoQWN0aW9uJnR5cGU9LTMmcDowJnZhbDE9VGlobGU6JTiyUHJvdmleueTY2hsZXNpZW4rKG1hcGEpJTiyJmlwcDoyNQ [dostęp: 09.01.2024].
- Mapa topograficzna Cosel, 1896. Königlich Preussische Landes-Aufnahme, Berlin, <https://sb.org.pl/dlibra/publication/5021?language=pl> [dostęp: 15.01.2024].
- Marek Aureliusz, 2016: *Rozmyślania*. Przeł. M. Reiter. Helion, Gliwice.
- Matka Ewa z Miechowic – Ewa von Tiele-Winckler (1866–1930) w „Ewangeliku”, https://old2020.luteranie.pl/ewangelik/2007/Ewa_T-W.html [dostęp: 10.01.2024].
- Matuschek H., 2021a: *Das Slawoschlesische. Von den Eigenheiten einer kleinen Slawine*. Selbstverlag, Mainz.
- Matuschek H., 2021b: *Der junge Eichendorff in der oberschlesischen Sprachlandschaft*. Selbstverlag, Mainz.
- Márai S., 2008: *Księga ziół*. Przeł. F. Netz. Czytelnik, Warszawa.
- Márai S., 2018: *Żar*. Przeł. F. Netz. Czytelnik, Warszawa.
- Meeting of Experts on Ethno-Development and Ethnocide in Latin America. Final Report* [San José, 7–11 December 1981], 1982. UNESCO, Paryż, SS 82/WS. 32, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000050786> [dostęp: 29.07.2022].

Bibliografia

- Mein Schlesierland*, 1900. Apollo-Verlag, Berlin.
- Mein Schlesierland (Kehr ich einst zur Heimat wieder)*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/kehr-ich-einst-in-meine-heimat-wieder-mein-schlesierland/> [dostęp: 10.03.2024].
- Mein Schlesierland. Lied für eine mittlere Stimme*, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30176/edition/38029/content?format_id=2 [dostęp: 10.03.2024].
- Moltke von J., 2005: *No place like home. Locations of Heimat in German Cinema*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London.
- Montaigne M. de, 1957: *Próby*. Przeł. T. Boy-Żeleński, E. Cięglewicz. PIW, Warszawa.
- Mühlpfort H., 1991: *Heinrici Mühlpforti Poemata*. Neudruck der Ausgabe Breslau und Frankfurt am Main 1686. Herausgegeben und eingeleitet von L. Claren und J. Huber. Kelp, Frankfurt am Main.
- Münch I. von, 2009: *Frau, komm! Die Massenvergewaltigungen deutscher Frauen und Mädchen 1944/45*. ARES Verlag, Graz.
- Nach der Heimat möchte ich wieder*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/nach-der-heimat-moecht-ich-wieder-suesse-heimat-1828/> [dostęp: 10.02.2023].
- Nagoda M., 2018: *Pałac w Krowiarkach*, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/krowiarki-zespol-palacowo-parkowy> [dostęp: 7.05.2023].
- Nawarecki A., 2004: „Kaj my to som?”. W: „My som tukej”. Kilka szkiców o przestrzeniach Śląska. Red. W. Kalaga. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 9–21.
- Nawarecki A., 2010: *Lajerman*. Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- Nietzsche F., 1907: *Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo*. Przeł. W. Berent. Nakład Jakóba Mortkowicza, Warszawa.

- Nietzsche F., 1996: *O pożytkach i szkodliwości historii dla życia*. W: F. Nietzsche: *Niewczesne rozważania*. Przeł. M. Łukasiewicz. Pośl. K. Michalski. Znak, Kraków.
- Nossol A., 2007: *Harmonia serca i myśli, czyli proprium silesiacum*. W: J. von Eichendorff: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.
- Nowak R., 2018: *Duch, który umacnia*. Konferencja z Oazy Modlitwy. Centralna Diakonia Modlitwy, 16–18.03.2018, <https://www.oaza.pl/cdm/materialy/posluchaj-konferencji-z-om-duch-kto-ry-umacnia-ks-ryszard-nowak> [dostęp: 11.09.2024].
- Oberschlesien ist mein liebes Heimatland*, https://www.lieder-archiv.de/oberschlesien_mein_heimatland-notenblatt_400543.html [dostęp: 11.03.2024].
- Oberschlesien ist mein liebes Heimatland*, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 11.03.2024].
- Odpis skrócony aktu zgonu (nr 38/1978) brata Waltera, Franza, zamieszkałego w Raciborzu, zmarłego w 1978 roku w Wojnowicach pod Raciborzem. Dokument wydany w 1990 roku. Archiwum prywatne.
- Odpis świadectwa chrztu Johanna Joschko, nr księgi chrztów 1837/137, wydany przez Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Grzędzinie dnia 12 września 1990 roku. Archiwum prywatne.
- Odpis świadectwa chrztu Roberta Joschko, nr księgi chrztów 1867/26, wydany przez Parafię Rzymskokatolicką pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Grzędzinie dnia 12 września 1990 roku. Archiwum prywatne.
- Odpis zaświadczenia z dnia 14 maja 1946 roku o pracy wystawionego przez kierownika kina wraz z poświadczeniem zgodności odpisu z oryginałem, z pieczętą i podpisem kierownika

- referatu i pieczęcią Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej w Rudzie Śląskiej. Archiwum prywatne.
- Orygenes, 1979: *O zasadach*. Przeł. S. Kalinkowski. Wstęp i oprac. S. Kalinkowski, W. Myszor, E. Stanula. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Oświadczenie kontrolera II w amerykańskim obozie Jolanda. Referendarz Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Śląsko-Dąbrowskiego, 29 maja 1946 roku. Archiwum prywatne.
- Otto M., 2019: *(Spät-)Aussiedler aus Polen*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/298577/spaet-aussiedler-aus-polen/> [dostęp: 27.07.2022].
- Pascal B., 1921: *Myśli*. Przeł. Tadeusz Boy-Żeleński. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań–Warszawa.
- Patryn L., 1912: *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien*. Herausgegeben vom Landesstatistischen Amte des schlesischen Landesausschusses. Im Verlage des schlesischen Landesausschusses, Troppau, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/13033/edition/11734/content> [dostęp: 29.07.2022].
- Philo vom Walde [J. Reinelt], 1904: *Sonntagskinder: Lieder und Gedichte aus Schlesien*. Baumert und Ronge, Grossenhain–Leipzig.
- Piecha-van Schagen B., 2012: *Kult św. Barbary zawdzięczamy niemieckiemu prawu górniczemu*. „Dziennik Zachodni”, 9.07, <https://dziennikzachodni.pl/kult-sw-barbary-zawdzieczamy-niemieckiemu-prawu-gorniczemu/ar/613849> [dostęp: 11.11.2024].
- Piecha-van Schagen B., 2018: *Kult świętej Barbary wśród górników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*. Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu, Zabrze.

- Plan Breslau / Pharus-Plan Breslau, ok. 1930. Pharus Verlag, Berlin, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/33902/edition/41530/content> [dostęp: 20.01.2024].
- Platon, 1958: *Fajdros*. Przekł., oprac. i wstęp W. Witwicki. PWN, Warszawa.
- Platon, 1987: *List siódmy*. W: Platon: *Listy*. Przekł., wstęp, komentarz M. Maykowska. Przekł. przejrzała, przedmową opatrzyła i komentarz uzup. M. Pąkcińska. PWN, Warszawa.
- Platon, 2005: *Lysis*. W: Platon: *Dialogi*. T. 1. Przekł., wstęp i objaśnienia W. Witwicki. Wydawnictwo Antyk, Kęty.
- Plotyn, 1959: *Enneady*. T. 1–2. Przekł. i wstęp A. Krokiewicz. PWN, Warszawa.
- Pokój i miłosierdzie* (Ga 6,16). Dzieło biblijne im. św. Jana Pawła II, <https://biblista.pl/ukryte/narodowe-czytanie-pisma-swietego/6469-pokoj-i-milosierdzie-ga-6-16.html> [dostęp: 10.01.2024].
- Pospiszil K., 2016: *Swojskość i utrata. Obrazy Górnego Śląska w literaturze polskiej i czeskiej po 1989 roku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Poźniak-Podgórski A., 2018: *Wyniki plebiscytu na Górnym Śląsku*. Wachtyrz.eu, <https://wachtyrz.eu/wyniki-plebiscytu-na-gornym-slasku/> [dostęp: 30.10.2023].
- Pro Loquela Silesiana, 2024, <https://www.silesiana.org/> [dostęp: 12.11.2024].
- Rada Ślōnskigo Jynzyka, 2023, <https://radaslonskigojynzyka.org/zasady-pisowni-jezyka-slaskiego/> [dostęp: 12.11.2024].
- Rademacher M., 2006: *Provinz Schlesien*. Online-Material zur Dissertation. Universität Osnabrück, Osnabrück, <https://www.eirenicon.com/rademacher/www.verwaltungsgeschichte.de/p-schlesien.html> [dostęp: 27.07.2022].

Bibliografia

- Rape as a weapon of war*, 2022. In: *Encyclopædia Britannica*, Inc., <https://www.britannica.com/topic/rape-crime/Rape-as-a-weapon-of-war> [dostęp: 15.06.2022].
- Ratzinger J. [Benedykt XVI], 2011a: *Jezus z Nazaretu. Cz. I: Od chrztu w Jordanie do przemienienia*. Przeł. W. Szymona. Wydawnictwo M, Kraków.
- Ratzinger J. [Benedykt XVI], 2011b: *Jezus z Nazaretu. Cz. II: Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*. Przeł. W. Szymona. Wydawnictwo Jedność, Kraków.
- Reale G., 2001: *Historia filozofii starożytnej*. Przeł. E.I. Zieliński. KUL, Lublin.
- Regiewicz A., 2021a: *Hubertus*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.
- Regiewicz A., 2021b: *Krojcek*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.
- Regiewicz A., 2021c: *Krampus*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.
- Regiewicz A., 2022: *Post mortem*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.
- Regiewicz A., 2023: *Errata*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrzu, Zabrze.
- Remarque E.M., 2018: *Na Zachodzie bez zmian*. Przeł. R. Wojnakowski. Rebis, Poznań.
- Riesengebirgslied (Riesengebirglers Heimatlied) / Blaue Berge, grüne Täler*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/blaue-berge-gruene-taeler-riesengebirge/> [dostęp: 11.03.2024].
- Rilke R.M., 2010: *Druga strona natury. Eseje, listy i pisma o sztuce*. Przeł. T. Ososiński. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Rilke R.M., 2013: *Dziennik schmargendorfski*. Przekł. i koment. T. Ososiński. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

- Rodný list. Odpis aktu urodzenia brata Waltera, Franza, w 1904 roku, w Bojkovicach, wydany w 1986 roku, nr VS/3-61/11520/86.
- Rodzina uchodźców na Górnym Śląsku, styczeń 1945 / Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien, Januar 1945. Bundesarchiv. Zapis pod zdjęciem w archiwum: „Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien. Bildbericht: Blaschka. Ort: Oberschlesien. Datum: Januar 1945. In eisiger Kälte erwartet diese Familie einen Wagen, um mit den anderen Bewohnern ihrer Heimat nach Westen in Sicherheit zu ziehen”. Bundesarchiv Bild 183-1990-0323-501, Flüchtlingsfamilie in Oberschlesien.jpg, CC-BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-1990-0323-501,_Fl%C3%BChtlingsfamilie_in_Oberschlesien.jpg [dostęp: 21.12.2024].
- Roelle L., 1929: *Sonntagskinder-Sonnenmenschen*. Im Selbstverlage der deutschen Kongregationen, Teschen, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/341981/edition/323093/sonntagskinder-sonnenmenschen-roelle-ludwik-wladyslaw-1869-1943> [dostęp: 8.11.2023].
- Rokita Z., 2020: *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Rosemarie, <https://archive.org/details/rosemarie-text-marschlied-f-grossmann-f-j-breuer-1938> [dostęp: 10.02.2023].
- Rosenzweig F., 1976: *Der Stern der Erlösung*. Martinus Nijhoff, Den Haag.
- Rosik M., 2022: *Błogosławieni w Biblii*, <https://mariuszrosik.pl/blogoslawieni-w-biblii/>.
- Rostropowicz J., 2022: *Joseph von Eichendorff i język górnośląski*. Wachtyrz.eu, <https://wachtyrz.eu/prof-joanna-rostropowicz-joseph-von-eichendorff-i-jezyk-gornoslaski/> [dostęp: 12.11.2024].

- Rostropowicz J. (red.), 2005–2023: *Ślężacy od czasów najdawniejszych do współczesności*. T. 1–7 / *Schlesier von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Bd. 1–7. Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku; Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa: Editio Silesia, Opole–Łubowice.
- Rymkiewicz W., 2007: *Wstęp. Filozof chaosu*. W: F.W.J. von Schelling: *Światowieki. Ułamek z roku 1815*. Przekł., wstęp i koment. W. Rymkiewicz. PAN, Warszawa.
- Sady W., 2010: *Plotyn o odchodzeniu i powrocie (rozdz. XIX)*. W: W. Sady, *Dzieje religii, filozofii i nauki. Od Talesa z Miletu do Mahometa*. Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty.
- Sajer G., 1967: *Le soldat oublie*. Laffont, Paryż.
- Sander H., Johr B. (Hrsg.), 2008: *BeFreier und Befreite: Krieg, Vergewaltigung, Kinder*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- Scapini A., Gorzanelli A., 2013: *The Wehrpass and Soldbuch of the Wehrmacht*. B & D Publishing LLC, Richmond.
- Schelling F.W.J. von, 2007: *Światowieki. Ułamek z roku 1815*. Przekł., wstęp i koment. W. Rymkiewicz. PAN, Warszawa.
- Schieb R., 2020–2021: *Schlesien: Geschichte – Landschaft – Kultur / Śląsk. Historia – krajobrazy – kultura*. Elsengold Verlag; Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Berlin.
- Schlegel F., 1882: *Gespräch über die Poesie*, in: *Friedrich Schlegel 1794–1802. Seine prosaischen Jugendschriften*. Bd. II. Hrsg. J. Minor. Konegen, Wien.
- Schleicher K.T., Walle H. (Hrsg.), 2005: *Aus Feldpostbriefen junger Christen 1939–1945. Ein Beitrag zur Geschichte der Katholischen Jugend im Felde*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Schlesien o Schlesien*. In: *Liederbuch des jungdeutschen Ordens, Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/schlesien-o-schlesien/> [dostęp: 11.03.2024].

- Schlesierland. *Mein Heimatland*, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 10.03.2024].
- Schlesierlied, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 10.03.2024].
- Schlesier-Liederbuch, 1936. „Bund heimattreuer Schlesier e.V.“ (Vereinigte Oberschlesier und Schlesier), Berlin.
- Seemann-Majorek A., 2022: *Matka Ewa z Miechowic. Życie i dzieło*. EStoK, Łódź.
- Shils E., Janowitz M., 1948: *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II*. “Public Opinion Quarterly”, vol. 12, Issue 2, s. 280–315.
- Silesia in Progress, 2024, <https://www.silesiaprogress.com/> [dostęp: 12.11.2024].
- Silling, 2024: *Katalog ôprogramowania po ślōnsku, Korpus Ślōnskij Mōwy, Translatōr polsko-ślōnski i ślōnsko-polski* [autorski projekt G. Kulika], <https://silling.org/> [dostęp: 12.11.2024].
- Sławek T., 2000: *Podróż czterech mężów z Nysy do Barda Śląskiego*. Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej; Fundacja „Pallas Silesia”, Pszczyna–Katowice.
- Sokół A., 2016: *Pamięć o Matce Ewie w 150 lat od jej urodzin*, https://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/sokol_matka_ewa.pdf [dostęp: 4.11.2023].
- Soldbuch. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze – nieczytelna data wydania. Metten & Co, Nationaler Werbedruck, Berlin ... [nieczytelny druk, zaklejony taśmą]. Archiwum prywatne.
- Soldiers's Service and Pay Book. Dokument wydany Robertowi Johannesowi Kunze 28 lipca 1945 roku. Archiwum prywatne.
- Sonntagskind. In: *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Erstbearbeitung (1854–1960). Lfg. 10 (1903), Bd. X,

Bibliografia

- I (1905), Sp. 1723, Z. 44. Digitalisierte Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache, <https://www.dwds.de/wb/dwb/sonntagskind> [dostęp: 8.11.2023].
- Stadt Herne. *Blick in die Historie (1900 bis 1928)*, <https://www.herne.de/Stadt-und-Leben/Stadtgeschichte/> [dostęp: 15.02.2022].
- Stasiuk A., 2013: *Nie ma ekspresów przy żółtych drogach*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1940. Bd. 1939. Verlag Schmidt, https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/DEHeft_mods_00143537 [dostęp: 15.02.2022].
- Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 1978: *Z własnej głębi. Pisma różne*. Przeł. I.J. Adamska. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.
- Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 1999: *Wiedza Krzyża. Studium o św. Janie od Krzyża*. Przeł. I.J. Adamska. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.
- Stein E. [św. Teresa Benedykta od Krzyża, OCD], 2003: *Autoportret z listów (1916–1933)*. Przeł. I. Adamska, A. Talarek. Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków.
- Sterbeurkunde. Akt zgonu Hildegard (Mathilde) Joschko wydany w 1985 roku w Delmenhorst, Nr. 499/1985. Archiwum prywatne.
- Stille Nacht, Heilige Nacht. Weihnachtsgeschichten aus schwerer Zeit erzählt von Freunden und Förderern des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., 2017. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., Kassel, https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion_BG/Mediathek/Allgemeine_Reihe/Band8_WeihnachtenBand2.pdf [dostęp: 10.02.2023].

- Syniawa, M., 2010: *Ślabikōrz niy dlō bajtli abo lekcyje ślōnskij gōdki*. „Pro Loquela Silesiana” Towarzystwo Kultuwowania i Promowania Śląskiej Mowy, Chorzów.
- Szalom Alejchem, <http://poznan.jewish.org.pl/index.php/judaizm-com/Szalom-Alejchem.html> [dostęp: 10.01.2024].
- Szneur Zalman z Ladów, 2005: *Gdzie jesteś?*. W: M. Buber, *Opowieści chasydów*. Przeł. P. Hertz. Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów W drodze: Poznań–Warszawa.
- Szturc J. (red.), 2006: *Matka Ewa z Miechowic. Ewa von Tiele-Winckler (1866–1930)*. Wydawnictwo „Głos Życia”, Katowice.
- Szydłowska J., 2001: *Warmia i Mazury w reportażu polskim 1945–1980. O tożsamości bohaterów, miejsc i zdarzeń*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Szydłowska J., 2013: *Narracje pojałtańskiego Okcydentu. Literatura polska wobec pogranicza na przykładzie Warmii i Mazur (1945–1989)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Szymik J., 2007: *Das Zauberwort. Magia poezji Josepha von Eichendorffa – zapiski na marginesach wierszy, książek, miejsc i wspomnień*. W: J. von Eichendorff: *Dwanaście wierszy*. Przeł. J. Szymik. Księgarnia św. Jacka, Katowice.
- Szymutko S., 2001: *Nagrobek ciotki Cili*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Świadectwo kursu dla głównych kinooperatorów, nr 12/99 z dnia 14 stycznia 1967 roku, Ministerstwo Kultury i Sztuki – Naczelny Zarząd Kinematografii. Archiwum prywatne.
- Światała-Trybek D., 2014: *Tragedia w kopalni. Kulturowe konteksty katastrof i wypadków górniczych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Bibliografia

- Talk: Rape during the occupation of Germany*, 2017, https://en.wikipedia.org/wiki/Talk%3ARape_during_the_occupation_of_Germany%2FArchive_3?oldformat=true [dostęp: 21.07.2022].
- Tambor J., 2024: *O języku śląskim, Radzie Języka Śląskiego i potrzebie studiów śląskich*. „Śląsk” nr 3, s. 12–13.
- Tambor J., Hentschel G., Fekete I., 2022: *Das Schlesische und seine Sprecher. Etablierung in der Gesellschaft, Attitüden, Vitalität der Germanismen*. Peter Lang, Berno.
- Taufschein. Akt chrztu Roberta Kunze, ur. 20 stycznia 1853 roku, ochrzczonego 23 stycznia 1853 roku. Reg.-Nr. 2/1853. Dokument wydany w Bratsch 27 listopada 1941 roku. Archiwum prywatne.
- Taufzeugnis / akt chrztu. Tłumaczenie na język niemiecki aktu chrztu Alberta Kunze, ur. 20 czerwca 1877 roku, ochrzczonego 23 czerwca 1877 roku. Dokument wydany 28 września 1988 roku przez parafię pod wezwaniem św. Jana Nepomucena w Braciszowie (niem. Bratsch). Tłumaczenie, Chorzów, 28 stycznia 1989 roku. Rpt. 132/89. Archiwum prywatne.
- Teresa z Ávila, św., 1898: *Księga zmiłowań Pańskich, czyli życie św. Teresy napisane przez nią samą*. Pisma św. Teresy. T. 1. Przeł. H.P. Kosowski. Nakład „Przeglądu Katolickiego”, Warszawa.
- Teuere Heimat – Du (Wo über den Bergen)*, <http://www.altenbuch-riesengebirge.de/riesengebirge/sudeten-riesengebirgslieder/> [dostęp: 11.03.2024].
- Teuere Heimat – Du (Wo über den Bergen)*, <http://www.riesengebirge-plus.de/Lieder.htm> [dostęp: 11.03.2024].
- Thoreau H.D., 1999: *Walden*. Przeł. H. Cieplińska. Rebis, Poznań.
- Thürk H., 2020: *Lato umarłych snów: powieść*. Przeł. M. Domino. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole.

- Tischner J., 1990: *Filozofia dramatu. Wprowadzenie*. Éditions du Dialogue, Paris.
- Tischner J., 1993: *Wykład*, Kielce, cz. 1–2, <https://www.youtube.com/watch?v=Qev8-IbRHcY>; <https://www.youtube.com/watch?v=fcSBxOORHFI> [dostęp: 11.03.2024].
- Todesanzeige. Klepsydra po śmierci siostry Waltera, Franziski. Berlin, 1991 rok. Archiwum prywatne.
- Tokarczuk O., 2009: *Dom dzienny, dom nocny*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Tomczok M., 2022: *Humanistyka węglowa w kręgu energii kontrindustrialnych*. „Porównania”, nr 1, s. 21–37.
- Twardoch S., 2014: *Drach*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Twardoch S., 2020: *Pokora*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Ulotka z okresu plebiscytu z napisami w języku niemieckim i polskim: „Heilige Hedwig, Schlesiens Schutzpatronin, segne, schütze u[nd] erhalte ungeteilt unser liebes Schlesierland! / Św. Jadwigo, Śląska patronko, pobłogosław, obraniaj i zachowaj nierozdzielłą całą naszą śląską ziemię!”. Grass, Barth & Comp. W. Friedrich, Breslau, ok. 1920 roku, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/23892?id=23892> [dostęp: 13.01.2024].
- Und in dem Schneegebirge*. In: *Volksliederarchiv*, <https://www.volksliederarchiv.de/und-in-dem-schneegebirge/> [dostęp: 11.03.2024].
- Uwierzytelnienie tłumaczenia z języka niemieckiego na język polski (30 grudnia 1963 roku, Zabrze, repertorium 1318/1963) odpisu aktu urodzenia Waltera Joschko nr 39/1898, wystawionego przez Urząd Stanu Cywilnego w Psarach (Hünern), powiat Trzebnica (Trebnitz) dnia 5 listopada 1943 roku, podpisanego przez urzędnika Hillmanna. Archiwum prywatne.

- Villon F., 1982: *Wielki testament*. Przeł. T. Boy-Żeleński. Drzeworytami ozdobiła M. Hiszpańska. PIW, Warszawa.
- Volksliederarchiv, 2019–2022, <https://www.volksliederarchiv.de/> [dostęp: 15.09.2021].
- Volkszählung 1939 – Geschlecht, Alter & Familienstand der Bevölkerung, 1941. Bd. 552, Heft 2. Statistisches Reichsamt, Berlin, <https://archive.org/details/Volkszaehlung1939-GeschlechtAlterFamilienstandDerBevoelkerung-StatistischesReichsamt-Band552-Heft2/mode/1up?q=Schlesien> [dostęp: 27.07.2022].
- Wachtyrz.eu, 2024, <https://wachtyrz.eu/> [dostęp: 11.11.2024].
- Walther P. (Hrsg.), 2009: *Schlesien in frühen Farbfotografien*. Komet Verlag, Köln.
- Walzwerk. Opis struktury kolonii, wraz dokumentacją map, fotografiami, planami miejsca, schematem zabudowań, opisami mieszkańców, sporządzony przez Antoniego, syna Roberta, i synową Krystynę w 2022 roku. Archiwum prywatne.
- Walzwerk. Zapis wspomnień rodziny wraz z opisem wydarzeń i miejsc, sporządzony przez Antoniego, syna Roberta, i synową Krystynę w 2022 roku. Archiwum prywatne.
- Waniek H., 1996: *Opis podróży mistycznej z Oświęcimia do Zgorzelca 1257–1957*. Znak, Kraków.
- Waniek H., 2003: *Finis Silesiae*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Waniek H., 2016: *Obcy w kraju urodzenia*. Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej; Silesia Progress, Kotórz Mały–Opole.
- Waniek H., 2024: *Wędrowiec śląski*. W.A.B., Warszawa.
- Wehrpaß wydany Robertowi Johannesowi Kunze dnia 3 maja 1940 roku. D. R. G. M. 1367174. Metten & Co, Nationaler Werbe-druck, Berlin S W 61, Neudruck Februar 1939. Archiwum prywatne.

- Wer die Welt am Stab (Mein Schlesierland)*. In: Volksliederarchiv, <https://www.volksliederarchiv.de/wer-die-welt-am-stab-durchmessen-mein-schlesierland/> [dostęp: 10.03.2024];
- Wette W., 2008: *Legenda o „nieskalanym” Wehrmachcie*. W: W. Wette: *Wehrmacht. Legenda i rzeczywistość*. Przeł. K. Żarski. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Węgrzyn D., 2021: *Księga aresztowanych, internowanych i deportowanych z Górnego Śląska do ZSRR w 1945 roku*. T. 1–3. Instytut Pamięci Narodowej, Katowice–Warszawa.
- Wieczorek E., 2015: *Zamki i pałace – Łubowice*. Krajoznawca Górnośląski, <https://krajoznawca.org/kg15/325-zamki-i-palace-lubowice> [dostęp: 4.05.2023].
- Willmann M., 1656: *Landschaft mit Johannes dem Täufer (Krajobraz z Janem Chrzcicielem)*. Olej na płótnie. Muzeum Narodowe w Warszawie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Willmann_Landscape_with_St._John.jpg#/media/Plik:Willmann_Landscape_with_St._John.jpg [dostęp: 28.02.2024].
- Willmann M., 1685: *Flucht nach Ägypten (Ucieczka do Egiptu)*. Olej na płótnie. Muzeum Narodowe we Wrocławiu, https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Willmann_Ucieczka_do_Egiptu.jpg#/media/Plik:Willmann_Ucieczka_do_Egiptu.jpg [dostęp: 28.02.2024].
- Willmann M., ok. 1691: *Landschaft mit dem Traum Jakobs (Krajobraz ze snem Jakuba)*. Obraz olejny na płótnie. Städtische Kunstsammlungen, Augsburg, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_\(obraz_Michaela_Willmanna\)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_(obraz_Michaela_Willmanna)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg) [dostęp: 28.02.2024].
- Wohlleben P., 2016: *Sekretne życie drzew*. Przeł. E. Kochanowska. Wydawnictwo Otwarte, Kraków.

Bibliografia

- Woltersdorf H.W., 1990: *Gods of War: Memoir of a German Soldier*. Presidio Press, Novato.
- Woszczyk A., 2007: *Koncepcja monopsychizmu a wymiary bytowania człowieka w „Enneadach” Plotyna*. „Folia Philosophica”, 27, s. 115–127.
- Woźniak I., 2017: *Laboratorium pracy Floyda Favela*. Instytut im. Jerzego Grotowskiego. grotowski.net; <https://grotowski.net/performer/performer-21/laboratorium-pracy-floyda-favela> [dostęp: 30.10.2023].
- Wyniki głosowania ludowego na Górnym Śląsku. „Górnoślązak”, 23.03.1921, s. 1, <https://www.sbc.org.pl/Content/165752/iv4417-1921-67-0001.pdf> [dostęp: 30.10.2023].
- Zahl der vertriebenen Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg nach Herkunft in den Jahren 1944 bis 1948*, 2015. Statista Research Department, Hamburg, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1060100/umfrage/zahl-der-vertriebenen-deutschen-nach-herkunft/> [dostęp: 27.07.2022].
- Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku, część I. Archiwum prywatne.
- Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część II. Archiwum prywatne.
- Zapis dziejów rodziny Joschko wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2022 roku, część III. Archiwum prywatne.
- Zapis dziejów rodziny Kompel wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, podany przez

- Luzie, sporządzony przez synową Luzie, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Zapis dziejów rodziny Kunze wraz z dokumentacją źródłową, zebraniem wspomnień i historii rodzinnych, podany przez Luzie, sporządzony przez synową Roberta, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Zapis dziejów rodziny Podborowskich i Wojtkowiak wraz z dokumentacją źródłową, sporządzony przez córkę Waltera, Krystynę, w 2001 roku. Archiwum prywatne.
- Zaświadczenie z dnia 9 lutego 1947 roku, Prezydium Gminnej Rady Narodowej Nowej Wsi podpisane przez przewodniczącego. Archiwum prywatne.
- Zdanowicz P., 2019: *Zbierając okruchy dawnej sławy*. Wachtyrz.eu, <https://wachtyrz.eu/zbierajac-okruchy-dawnej-slawy/> [dostęp: 27.07.2022].
- Ziegler W., 2021: *Flüchtlinge und Vertriebene*. In: *Historisches Lexikon Bayerns*, https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Flüchtlinge_und_Vertriebene [dostęp: 27.07.2022].
- Zweite Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 31. Januar 1942. In: *Reichsgesetzblatt*, Jahrgang 1942, Teil 1, S. 51f., § 5, <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1942&page=153&size=45> [dostęp: 10.08.2021].

Indeks osobowy

- Adamska Janina (Maria Imma-
kulata od Ducha Świętego
OCD) 650
- Adamus Rafał 630
- Aeppli Ernst 610, 621
- Alder Kurt 361
- Alexa Alfred 390, 391, 392
- Alexa Dieter 406
- Alexa Else 426
- Alexa Maria 408, 409
- Alexa Otto 406, 425, 426
- Alexa Reinhold 406
- Alexa Valentin 388
- Anders Władysław 475, 479
- Andersen Lale 544
- Angelus Silesius (właśc. Johan-
nes Scheffler) 88, 132, 133,
245, 246, 248, 302, 304, 306,
307, 308, 309, 310, 325, 344,
360, 619, 621, 635
- Anna (hebr. חַנָּה [Ḥannāh], gr.
Ἀννα [Ánna]), święta 280,
396, 563
- Antoni z Padwy (właśc. Fer-
nando Martins de Bulhões),
święty 224, 236
- Applegate Celia 92, 621
- Arndt Werner 477, 621
- Arystoteles (gr. Ἀριστοτέλης
[Aristotélēs]) 128, 134–135,
529, 621
- Bahlcke Joachim 34, 35, 622
- Baildon John 41
- Bal Ewa 630
- Balcerowski Sebastian 575,
622
- Ballestrem von, ród 42, 360
- Balthasar Hans Urs von 9, 106,
107, 347–348, 622, 623

Indeks osobowy

- Barbara z Nikomedii (gr. Βαρ-
βάρα ἡ Νικομηδεία [Barbára
hē Nikomēdeía], łac. Sancta
Barbara Nicomediensis, scs.
Свѣтаѧ Варвара Никомидій-
скаѧ), święta 198, 199, 200
- Bartov Omer 489, 623
- Bähr Hans Walter 623
- Bähr Walter von 487, 488, 495,
498, 568, 623
- Bednarek Marek 34, 154, 623
- Beer Johannes 310
- Beevor Antony 491, 623
- Beils Karl 547–548
- Benedykt XVI (właśc. Joseph
Ratzinger), papież 116, 239,
245–246, 247, 312, 314, 646
- Berent Wacław 642
- Bergius Friedrich 361
- Bernert August 181
- Bienek Horst 361
- Bieniasz Stanisław 33, 356, 623
- Bischoffshausen-Eickstedt
Fritz von 156
- Bischoffshausen-Eickstedt Isa-
bella von 156
- Bischoffshausen-Eickstedt
von, ród 156
- Blake William 133
- Blaschka, fotoreporter 93, 647
- Blobel Günter 361
- Bloch Konrad 361
- Blumenwitz Dieter 577, 623
- Błaut Sławomir 630
- Borchers Roland 47, 623
- Born Max 361
- Borodziej Włodzimierz 479,
624
- Boy-Żeleński Tadeusz 642, 643
- Böcking Ida Maria von 155
- Böhme Jacob 132, 133, 245, 246,
276, 302, 303, 307–308, 309,
310, 325, 344, 354, 360, 624,
635
- Brandt Willy 625
- Breuer Franz Josef 544
- Brojacz Zygfryd 438, 439
- Broniewski Władysław 266
- Buber Martin 612, 624, 651
- Budnik Rafał 623
- Burghardt, restaurator 227
- Calvino Italo 274, 624
- Chobot Józef 133
- Churchill Winston 497, 575
- Cieplińska Halina 652
- Cięglewicz Edmund 642
- Cioran Emil 354, 625

- Claren Lutz 642
 Clavero Bartolomé 585, 625
 Copik Ilona 13, 459, 594, 595, 625
 Cotta Johann Georg 633
 Creutzig Johann 23, 638
 Cycleron (właśc. Marcus Tullius Cicero) 128, 135
 Cyryl (Konstantyn) (właśc. Konstantyn, gr. Κύριλλος [Kýrillos], Κωνσταντῖνος [Kōnstantinos], scs. Кѡнѣлль, Константинъ), święty 35
 Czepko Reigersfeld Daniel von 132, 302, 304, 305, 306, 309, 325, 625, 635
 Dawid Adriana 242, 625
 Dąbrowski Damian 155, 156, 625, 626
 Dehmelt Hans-Georg 361
 Derewiecki Marek 648
 Derrida Jacques 128
 Dilthey Wilhelm 249
 Dittrich von, ród 156
 Dollwet Joachim 568, 627
 Domino Marcin 652
 Döring Wolfgang 487
 Dubiel Jacek 630
 Dudek Henryk 290, 315, 321
 Dudyka Martha 255
 Ehrlich Paul 361
 Eichendorff Joseph Karl Benedikt Freiherr von 157–159, 160–163, 186, 266, 360, 621, 628, 636, 643, 647, 648
 Eickstedt Ernst d. J. von 155
 Eickstedt Ernst von 155
 Eickstedt Guido von 155
 Eickstedt Rudolf von 155
 Elżbieta z Turynгии / Elżbieta Węgierska (niem. Elisabeth von Thüringen / Elisabeth von Ungarn, węg. Árpád-házi Szent Erzsébet), święta 202
 Engel Max 65, 639
 Fallersleben Hoffmann von 563, 628
 Favel Floyd 461
 Fekete István 17, 652
 Fiebigier Othmar 561
 Filipowicz Patryk 462
 Flemming Carl 29, 30, 54, 55, 61, 67, 639, 640, 641

Indeks osobowy

- Florian z Lauriacum, święty 198
- Foitzik (spolszcz. Fojcik), trzeci mąż Sophie Kunze 391
- Fox Dorota 630
- Franciszek z Asyżu / Francesco d'Assisi (właśc. Giovanni di Pietro di Bernardone, znany też jako Francesco Bernardone), święty 152–154, 629
- Franckenberg Abraham von 309
- Franz Erich A. 12, 629
- Freyer Ralf 13, 629
- Fritz Stephen F. 356, 493, 494, 495, 534, 535, 537, 538, 629
- Fryderyk II Wielki (właśc. Friedrich II von Hohenzollern) 40
- Fryderyk Wilhelm IV (właśc. Friedrich Wilhelm IV von Hohenzollern) 43
- Fuchs Konrad 33, 357, 629
- Fusiecki Jerzy 646
- Gadamer Hans-Georg 249
- Ganz Abraham 183
- Gaschin Wanda von 155
- Gassend Jean-Loup 572, 629
- Gawlik Ewald 132
- Gawrecki Dan 34, 622
- Gebhardt Miriam 491, 629
- Gertruda (właśc. Gertrud von Helfta), święta 302
- Giesche Georg von 41
- Glomp Jan 513
- Głowacka Aneta 462, 630
- Godulla Karl (spolszcz. Karol Godula) 42–44, 360, 634
- Goeppert-Mayer Maria 361
- Goethe Johann Wolfgang von 40
- Goleśny, restaurator 436
- Gorgulla Pauline 167, 168–169, 173
- Gorzanelli Alberto 464, 648
- Gorzelik Jerzy 165, 630
- Górecki Günter (dawny zapis Goretzki) 119
- Grabowski Elisabeth 630
- Grabowski Janusz 273, 631
- Grass Barth 32
- Grass Günter 630
- Greiner Piotr 358, 630
- Grimm Jacob Ludwig Karl 125, 322, 649
- Grimm Wilhelm Karl 125, 322, 649

- Gritzner Maximilian 630
- Grobosch Krystyna (po mężu Joszko, dawny zapis Joschko) 290
- Gromska Daniela 622
- Grosius Henning 27
- Grotowski Jerzy 656
- Größmann Franz 544
- Gruber Franz Xaver 548
- Gryczik von Schomberg-Goddulla Johanna (spolszcz. Joanna Gryzik, po mężu Schaffgotsch) 43
- Günther Ernst Julius 628
- Gwóźdź Andrzej 13, 593, 595, 630, 631
- Haber Fritz 361
- Habsburg von, dynastia 28, 39, 40, 44
- Hadyna Jan 133
- Hahn Jan 34, 155, 631
- Hampel Vinzenz 561
- Handtke Friedrich H. 29, 30, 641
- Hansmann Claus 494, 631
- Hartknoch Johann Friedrich 632
- Hauptmann Carl 27, 360, 631
- Hauptmann Gerhart 360, 361
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich 532, 631
- Heidegger Martin 363
- Heino (właśc. Heinz Georg Kramm) 542
- Helman Alicja 630
- Helwig Martin (łac. Martino Heilwig) 23–28, 635, 638, 639
- Hemingway Ernest 140–141, 631
- Henckel-Gaschin Hans II von 155
- Henckel-Gaschin von, ród 42, 360
- Henckel-Gaschin von Donnersmarck Edgar I 155
- Henckel von Donnersmarck Hugo II 155
- Henckel von Donnersmarck, ród 42, 360
- Hentschel Gerd 17, 652
- Heraklit (gr. Ἡράκλειτος ὁ Ἐφεσῖος [Herakleitos ho Ephesios]) 129
- Herder Johann Gottfried von 610, 631
- Herrich Alwin 30, 641
- Hertz Paweł 651

- Hesse Hermann 9, 150, 152, 167, 632
- Hillmann, urzędnik 109, 653
- Himmler Heinrich 364
- Hiszpańska Maria 653
- Hitler Adolf 403, 513, 533
- Hochberg von, ród 42, 360
- Hofrichter Robert 65, 66, 639
- Hohenlohe von, ród 42, 156, 360
- Hohenzollern von, dynastia 40, 141
- Hohmann Philip 132
- Holeczek Jolanta 405, 428, 430
- Homer (gr. Ὅμηρος [Hómēros]) 130
- Hölderlin Friedrich 610, 633
- Huber Joachim 642
- Hume David 128
- Hupka Herbert 12, 633
- Hüttel Simon 27
- Jadwiga Śląska (niem. Hedwig von Andechs, Hedwig von Schlesien), święta 31–32
- Jacek Odrowąż / Jacek z Kamienia Śląskiego (łac. Hyacinthus), święty 628, 643, 651
- Jan Chrzyciel (Jan Baptysta) (hebr. יְהֹנָן [Yōhānān], gr. Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής [Iōánnēs ho Baptistēs], łac. Ioannes Baptista), święty 87, 89
- Jan Ewangelista (gr. Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής [Iōánnēs ho Euangelistēs]) / Jan Teolog (gr. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος [Iōánnēs ho Theológos]) / Jan Apostoł (gr. Ἰωάννης ὁ Ἀπόστολος [Iōánnēs ho Apóstolos]), święty 245, 248, 249–250, 270–271, 344, 390
- Jan Luksemburski (cz. Jan Luksemburský, niem. Johann von Luxemburg) 39
- Jan Nepomucen (właśc. Jan Nepomucký), święty 350, 652
- Jan od Krzyża (hiszp. San Juan de la Cruz, właśc. Juan de Yepes y Álvarez), święty 302
- Jan Paweł II (właśc. Karol Wojtyła), papież, święty 327, 645
- Jan III Sobieski, 39–40
- Janowitz Morris 536, 649
- Jaroszewicz Henryk 17, 633
- Jarząbek Marcin 575, 633

- Jauernig Johann 112
 Jauernig Rosarie 112
 Jäger Jens 92, 633
 Jenczmyk Herbert (dawny zapis (?) Jentsch/Jentschmann) 251–253, 315, 321
 Jenczmyk Jolanta 289, 316
 Jezus Chrystus (gr. Ἰησοῦς [Iēsoús] < hebr. יהוֹשֻׁעַ [Yě-(hò)šû'a – 'JHWH zbawienie-
 niem'], skrócone do יֵשׁוּ [Yěšû]) (gr. Χριστός [Christós], hebr. מִשִּׁיחַ [Mešiah, Meszjah]) (łac. Iesus Christus) 83, 90, 106, 107, 148, 195, 196, 197, 198, 203, 239, 245, 246, 281, 285, 302, 305, 312, 314, 329, 613, 646
 Jochemczyk Mariusz 100, 633
 Johnson Bob 218, 633
 Johr Barbara 491
 Joschko Anne (po mężu Satran) 117, 119, 121, 170
 Joschko Edmund (spolszcz. Joszko) 208, 210, 217, 236, 237, 290, 315, 321
 Joschko Emil 117, 170
 Joschko Emilie 172
 Joschko Franz, pradziadek Waltera 111
 Joschko Franz Joseph, brat Waltera 111, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 177, 181, 186, 241, 244, 245, 298, 627, 643, 647
 Joschko Franziska Anna Maria (po mężu Klande) 114, 117, 167, 168, 170–172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 653
 Joschko Georg (Jorg) (spolszcz. Joszko) 291, 315
 Joschko Hanne 117, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 185
 Joschko Hans (spolszcz. Joszko) 111, 112, 113, 114, 117, 167, 173, 244, 298–299, 627
 Joschko Helga (po mężu Górecki, dawny zapis Goretzki) 118, 119, 167, 170, 172, 173, 632
 Joschko Henryk 217
 Joschko Hildegard (Mathilde) 114, 117, 167, 170, 172, 176, 177, 182, 650
 Joschko Irmgard (z d. Schramm) 298
 Joschko Johann, brat Waltera 117, 118, 168, 170, 172, 173, 186

- Joschko Johann Anton, dziadek
Waltera 111, 643
- Joschko Johanne (z d. Kroh) 110,
111, 112, 114, 166, 167
- Joschko Krystyna Elżbieta
(spolszcz. Joszko, Josko,
Joško, po mężu Kunce,
dawny zapis Kunze) 111,
113, 114, 117, 118, 119, 120,
167–168, 170, 171, 172, 173,
190, 207, 209, 211, 220, 224,
244, 251, 252, 253, 254, 255,
265, 267–269, 272, 275, 277,
278, 279–280, 283, 284–290,
291, 293, 295, 296, 297, 298,
299, 300, 316, 322, 323, 324,
333, 376, 379, 380, 382, 388,
391, 396, 403, 433, 434, 435,
436, 437, 438, 439, 443, 444,
452–458, 478, 480, 483, 484,
486, 497, 511, 543, 590, 593,
597, 599, 600, 601, 602, 603,
604, 605, 606, 608, 609, 627,
628, 632, 654, 656, 657
- Joschko Maria (spolszcz. Joszko,
po mężu Jenczmyk, dawny
zapis (?) Jentsch/Jentsch-
mann) 185, 208, 210, 217, 236,
237, 238, 251, 253, 296, 298,
316
- Joschko Maria (z d. Nietsch) 111
- Joschko Ottilia 112, 113
- Joschko Robert 110, 111, 112, 114,
118, 122, 123, 167, 169, 170,
186, 189, 643
- Joschko Stefania (spolszcz. Josz-
ko) 320
- Joschko Teresa (spolszcz. Josz-
ko, po mężu Dudek) 208,
210, 217, 236, 284, 285, 290,
604, 609
- Joschko Urszula (spolszcz. Josz-
ko, po mężu Krzon) 217, 236,
284, 285, 287, 315, 316, 317,
604, 609
- Joschko Walter (spolszcz. Josz-
ko, Josko, Joško) 10, 15–16,
34, 44, 46, 53, 64, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 78–80, 96–97,
100–102, 106–128, 140–152,
154–155, 157, 159, 160, 162, 163,
164, 165, 166–177, 185–186,
188, 189, 190, 192, 197, 202,
207, 211, 212, 213, 217, 220,
222–224, 226, 227, 228, 232,
234–237, 239–241, 243–245,
246–248, 251, 255, 267, 268,
269, 270–271, 272–278, 280,
283, 284–285, 290, 291, 293,
295, 296, 298, 299, 305–307,

- 310–311, 315–316, 317, 319–
321, 323, 325, 330, 331–335,
336, 338–339, 342–344, 379,
443, 627, 628, 632, 643, 647,
652, 653, 656, 657
- Joschko Walter, syn Waltera
217
- Joyce James 11, 12, 84, 271, 355,
623
- Józef I (właśc. Joseph I Habs-
burg) 40
- Jöhling Wolfgang 630
- Jünger Ernst 347, 532, 533, 538,
569, 591, 633
- Kaczmarek Ryszard 34, 141,
364, 366, 379, 472, 492, 622,
634
- Kadłubek Zbigniew 100, 360,
634
- Kajfosz Andrzej 132
- Kalaga Wojciech 641
- Kalide Theodor Erdmann 587
- Kalinkowski Stanisław 644
- Kania Ireneusz 625
- Kant Immanuel 136, 634
- Karol XII Wittelsbach (szw.
Karl XII, łac. Carolus Rex) 40
- Kayser Hans von 624
- Kazimierz Wielki 39
- Kettler Julius Iwan 30, 641
- Kierski Feliks 634
- Kijowski Richard, ksiądz 621
- Kircher Athanasius 132
- Klande Emil 170, 175
- Klande Helga 171
- Klande Horst 171, 175, 176, 177,
182, 183
- Klande Ingrid (po mężu Egel)
171, 175, 176, 177
- Klose Karl Franz 14, 634
- Kluge Wolfgang 498
- Kłyk Józef 459
- Kober Tobias 310
- Koch Friedrich Andreas von
495
- Kochanowska Ewa 655
- Kohl Helmut 596
- Kohlman-Adamska Aleksandra
635
- Kompel Elfriede (po mężu
Tscherny) 383, 395, 396, 397,
399, 400, 401, 402, 403, 404,
421, 422, 423–425, 426, 596
- Kompel Georg 395, 396, 397, 398,
399, 401, 403
- Kompel Gertrud (po mężu
Alexa) 395, 396, 401, 403,
406, 408, 425, 426, 596, 598,
622

Indeks osobowy

- Kompel Hedwig (po mężu Marek) 401, 403, 420, 421
- Kompel Hildegard (primo voto Wycisk, secundo voto Holczek) 395, 396, 401, 403, 404–405, 419, 424, 426, 428, 431, 511
- Kompel Karl 395, 396, 397, 399, 401, 403, 404, 428, 434, 437, 438, 511
- Kompel Luzie Hedwig (po mężu Kunze) 10, 64, 70, 71, 72, 296, 298, 370, 372–376, 382, 383, 388, 389–390, 391, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 406–413, 416–419, 420, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 446, 447, 478, 480, 483, 484, 486, 497, 504, 505, 511, 512, 543, 590, 593–596, 597, 598–608, 627, 657
- Kompel Martha 396
- Kompel Paul 396
- Kompel Rosa 395, 399, 401, 402–403, 404, 425, 428, 430, 431, 621
- Kordecki Marcin 49, 164, 165, 166, 186, 217, 357, 378, 635
- Korfanty Wojciech 44
- Kosian Józef 303, 304, 306, 308–309, 310, 354, 635
- Kossowski Henryk Piotr, biskup 652
- Kothe Carl 65, 639
- Kowalski Rafał 635
- Kozica Kazimierz 24, 86, 635
- Kozieł Andrzej 86, 635
- Köhler Hans 513
- König Hans Ernst Karl von 155
- König Marguerite von 155
- Kraatz Leopold 63, 432, 638
- Krajewska Katarzyna 218, 635
- Kramarz Hans 33, 357, 635
- Krąpiec Mieczysław Albert 130, 635
- Kreisberg Alina 624
- Kreuzer Karl 539
- Kroh Eleonore (z d. Jauernig) 111
- Kroh Franz 112
- Kroh H. 26
- Kroh Theresia (z d. Wirth) 112
- Kroh Vincent 111
- Krokiewicz Adam 645
- Kroński Tadeusz 631
- Krotoski Kazimierz 207
- Krzon Eryk 315, 321
- Krzon Ireneusz 317

- Krzon Klara 316
 Krzon Piotr 316
 Kubik Anton 145, 636
 Kubik Jola 266, 636
 Kudasiewicz Józef, ksiądz 213, 636
 Kulas Dariusz 603, 604, 608, 609, 610, 636
 Kulas Ewelina 603, 604, 607, 608, 609
 Kulik Grzegorz 17, 636, 649
 Kunc Aleksandra Łucja (dawny zapis Kunze) 72, 255, 277, 296, 298, 321, 322, 323, 359, 454, 456, 567, 600, 601, 602, 603, 604, 606, 608, 609, 610, 634, 636
 Kunc Antoni Jan (dawny zapis Kunze) 296, 297, 298, 321, 322, 375–376, 380, 382, 417, 419, 428, 429, 430, 433–441, 442, 444, 446–455, 457–459, 513, 592, 593, 595, 599, 600, 602, 604, 605, 609, 654
 Kunicki Wojciech 634
 Kunze Albert 350, 390, 391, 652
 Kunze Franziska 350
 Kunze Gertrud 391
 Kunze Heinrich 391, 392
 Kunze Helmut 296, 298, 375, 376, 382, 417, 418, 419, 420, 428, 429, 442, 444, 592, 599
 Kunze Joseph 350, 390
 Kunze Milka 390, 428, 429
 Kunze Paul 390
 Kunze Robert, dziadek Roberta Johannes 350, 390, 652
 Kunze Robert Johannes 10, 16, 34, 44, 46, 53, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78–80, 96–97, 100–102, 348–353, 355, 356, 357, 358, 362–363, 367, 369–370, 372–379, 380, 382, 388–392, 395, 413–416, 417–418, 420, 427, 428, 429, 431, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 446, 447, 463–487, 489, 495–514, 517–522, 524–525, 526, 527, 531, 533–535, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 555, 564, 567, 572, 573–574, 575, 576–578, 581–582, 590–606, 616, 627, 629, 649, 654, 657
 Kunze Sofie (z d. Alexa) 350, 388, 390, 391, 392, 428, 442
 Kuś Antoni 322
 Kutz Kazimierz 593–594, 630, 631

Indeks osobowy

- Kuzio-Podrucki Arkadiusz 358, 636
- Künzel Franz 562
- Lakowski Richard 477
- Lam Andrzej 621
- Landman Adam 631
- Lapshin Magdalena 575, 633
- Leip Hans 544
- Lejman Beata 86, 635
- Lemberg Hans 479, 624
- Lewandowski Jan Franciszek 594, 636
- Lindner Ewald 13, 157, 637
- Lindner Martin 498
- Lorentz Stanisław 587
- Lubos Jan 28, 34, 35, 637
- Lucie-Smith Edward 88, 637
- Luthardt Ernst-Otto 13, 629
- Lysko Alojzy 488, 493–494, 525, 637, 638
- Łukasiewicz Małgorzata 643
- Łuszczyna Marek 49, 50, 52, 244, 484, 580, 583, 638
- Maciołek Marcin 17, 638
- Maeterlinck Maurice 105–106, 282–283, 334, 347, 638
- Mahomet (arab. محمد بن عبد الله بن عبد المطلب [Muḥammad ibn ‘Abd Allāh ibn ‘Abd al-Muṭṭalib]) 648
- Manstein Ehrenreich Ferdinand Benno Wilhelm von 155
- Marek Aureliusz (łac. Marcus Aurelius Antoninus) 135–136, 641
- Markłowski Konrad, ksiądz 235, 254
- Maryja, Matka Boża (hebr. מִרְיָם [Miriam], aram. مَرْيَم [Mariam], gr. Μαριάμ [Mariám] / Μαρία [María]) 83, 84, 90, 196
- Maryniarczyk Andrzej 635
- Matuschek Herbert 17, 641
- May Karl Friedrich 459
- Maykowska Maria 645
- Márai Sándor 115, 334, 528, 529, 641
- Mechtylda (właśc. Mechthild von Helfta / Mechthild von Hackeborn), święta 302
- Mendelssohn-Bartholdy Felix 75

- Menzel Herybert 539–540
- Merkert Maria Luise, błogosławiona 201, 623
- Metody (Michał) (właśc. Michał, gr. Μεθόδιος [Methódios], scs. Μεθοδιῆς), święty 35
- Meyer Jürgen Hermann 623
- Michalski Krzysztof 643
- Mickiewicz Adam 266
- Miczka Tadeusz 630
- Mieszko I 36
- Milch Werner von 625
- Miłosz Czesław 10
- Minor Jacob von 648
- Mirandola Franciszek 638
- Mistrz Eckhart (niem. Meister Eckhart, łac. Magister Eckhartus, właśc. Eckhart von Hochheim) 302, 303
- Mittmann Paul 100, 554
- Mohr Joseph Franz 548–549
- Mojmir I 35
- Mol Emmanuel, ksiądz 235
- Moller Martin 309
- Moltke Johannes von 13, 595, 642
- Montaigne Michel de 530, 642
- Morcinek Gustaw 267
- Mortkowicz Jakób 642
- Mrzyczek Hubert 438
- Mrzyczek, rodzina 436, 437, 438
- Mühlpfort Heinrich 360, 642
- Münch Ingo von 491, 642
- Münster Sebastian 18, 22, 640
- Myszor Wincenty 644
- Nagoda Mariola 642
- Napoleon I Bonaparte (właśc. Napoleone di Buonaparte) 44
- Nawarecki Aleksander 400, 615, 642
- Nawrat Felicja 254
- Neinert Mirosław 462
- Netz Feliks 641
- Niemietz Maria, babcia Luzie 396
- Niemietz Maria (po mężu Kompel), mama Luzie 395, 396, 397, 399, 401, 402, 403, 404, 420, 428, 437, 442
- Nietsch Anton Johann 112
- Nietsch Thekla (z d. Radwan) 112
- Nietzsche Friedrich 354, 527–528, 642, 643

- Nolte R. 546
- Nossol Alfons, arcybiskup 115, 339, 643
- Nowak Ryszard, ksiądz 613, 643
- Nowicki Światosław Florian 624
- Nuss Bernard 92
- Ociepka Teofil 132
- Olesch Günter 173, 176, 177, 182, 183, 184
- Olesch Hildegard 173
- Olesch Karl-Heinz 173, 176, 177, 182, 183, 184
- Olesch Wilhelm 173, 177
- Orthbandt Johannes 623
- Orygenes (gr. Ὠριγένης [Ōri-génēs], łac. Origenes) 644
- Ososiński Tomasz 646
- Otto Marius 579, 583, 644
- Paduschek Marianne 388
- Paolazzi Carlo 629
- Parmenides z Elei (gr. Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης [Parmenídēs ho Eleátēs]) 129
- Pascal Blaise 433, 618, 643
- Patryn Ludwig 52, 578, 644
- Paweł z Tarsu (Paweł Apostoł, gr. Παῦλος [Paûlos], Szaweł z Tarsu, hebr. שאול התרסי [Szaul ha-Tarsi]), święty 111, 112, 327, 329, 331, 643
- Pältz Eberhard Hermann von 624
- Pąckińska Maria 645
- Peuckert Will-Erich 642
- Philo vom Walde (właśc. Johannes Reinelt) 9, 100, 159–160, 554–558, 644
- Piecha-van Schagen Barbara 199, 644
- Piotr Apostoł (Szymon Piotr, gr. Πέτρος [Pétros] lub Κηφᾶς [Kēphás], od aram. כפא [Kēfā]), święty 111, 112, 643
- Platon (gr. Πλάτων [Plátōn]) 130–131, 134, 344, 529, 645
- Plotyn (gr. Πλωτῖνος [Plōtīnos]) 131–132, 134, 645
- Podborowska Victoria (Wiktorja, z d. Pazoła) 190
- Podborowski Joseph (Józef) 189
- Pommer Hans Georg 540–541
- Poprawska Urszula 622
- Pospiszil Karolina 100, 645
- Potulny Maciej 631
- Pożniak-Podgórski Arkadiusz 164, 645

- Prečan Leopold 156
 Proske Hedwig 111
 Pseudo-Dionizy Areopagita (gr. Ψευδο-Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης [Pseudo-Dionýsios ho Areopagitēs]) 88
 Rademacher Michael 52, 463, 645
 Rappard Fedor Franz Friedrich von 56, 640
 Ratzinger Joseph zob. Benedykt XVI
 Reale Giovanni 529, 646
 Reden Friedrich Wilhelm von 41, 360
 Regiewicz Adam 533, 646
 Reginhar, biskup 35
 Reibnitz von, ród 156
 Reißiger Karl Gottlieb 547
 Reiter Marian 641
 Remarque Erich Maria 143, 646
 Richter Ernst 563, 628
 Rilke Rainer Maria 105, 151, 354, 646
 Ritter Bernhard 568
 Roelle Ludwig 125, 647
 Rokita Zbigniew 534, 647
 Roloff Hans-Gert 625
 Rommel Johannes Erwin Eugen 252
 Rorty Richard 128
 Rosenbaum Monika 636
 Rosenbaum Sebastian 636
 Rosenzweig Franz 612, 647
 Rosik Mariusz, ksiądz 647
 Rostropowicz Joanna 17, 34, 647, 648
 Rościsław (cz. Rostislav, sł. Rastislav, łac. Rastic, Restitius, Rastiz, Rastisclao, Rastislaus) 35
 Rożdżeński Walenty 40
 Rörer Johann Günther 25, 639
 Rymkiewicz Wawrzyniec 139, 648
 Sack von, ród 156
 Sady Wojciech 132, 648
 Sajer Guy 495, 536, 648
 Sander Helke 491, 648
 Satran Julius 119
 Scapini Antonio 464, 648
 Schaffgotsch Hans Ulrich von 43
 Schaffgotsch von, ród 42, 44, 360, 636
 Schellendorf Hans von 309

- Schelling Friedrich Wilhelm
Joseph von 137–140, 344,
648
- Schieb Roswitha 13, 648
- Schimonsky von, ród 156
- Schlegel Friedrich 434, 648
- Schleicher Karl-Theo 540, 648
- Schleiermacher Friedrich 249
- Schleuen Johann David 59, 640
- Schlippenbach Albert Ernst
Ludwig Karl von 543
- Schramek von, ród 156
- Schropp Simon 63, 638
- Schultze Norbert 544
- Schumann Robert 75
- Schweinichen Johann Siegmund von 309, 310
- Schwenckfeld Caspar 27, 309
- Schymetzko Barbra 388, 393
- Schymetzko Elfriede 388, 393
- Schymetzko Helene 388
- Schymetzko Helga 393, 394
- Schymetzko Joseph 69, 388
- Schymetzko Oskar 69, 378, 388,
391, 393–394, 420, 573, 595,
597, 599
- Scultetus Bartholomäus 309
- Seemann-Majorek Anna 649
- Seelbach Ulrich 625
- Seitz Horstmar 487
- Selchow von, ród 156
- Selten Reinhard 361
- Seneka (właśc. Lucius Annaeus
Seneca [Minor]) 135
- Sercha Carl Ender von 309
- Shils Edward 536, 649
- Silcher Friedrich von 545
- Siwek Grzegorz 629
- Skall Adolf 562
- Sławek Tadeusz 100, 133, 567,
610, 636, 649
- Słomczyński Maciej 633
- Smolorz Dawid 49, 164, 165, 166,
186, 217, 357, 378, 635
- Sobkowska Tekla 207
- Sojka Eugenia 462, 630
- Sokół Aneta 649
- Sommerfeld Abraham von 309
- Sówka Erwin 132
- Spinoza Baruch 137
- Staff Leopold 153, 629
- Stanula Emil 644
- Stasiuk Andrzej 144, 650
- Stehmann Siegbert 495
- Stein Edith / Teresa Benedykta
od Krzyża (łac. Teresia Benedicta a Cruce OCD, niem. Teresia Benedicta vom Kreuz),
święta 200–201, 650
- Stein Gertrude 140

- Steiner Franz 648
 Stern Otto 361
 Ströhl Hugo Gerard von 19, 20,
 21, 631
 Swedenborg Emanuel 133
 Sychała Krzysztof 34, 155, 623
 Syniawa Mirosław 17, 651
 Synowiec Paweł 462
 Szczech Bernard 33, 357, 623
 Szneur Zalman z Ladów 612,
 651
 Szturc Jan 651
 Szwyjdzino, sąsiadka z *drōgi*
 290–291
 Szydłowska Joanna 147, 651
 Szymik Jerzy, ksiądz 158, 161,
 266, 628, 636, 643, 651
 Szymona Wiesław OP 646
 Szymutko Stefan 11, 100, 130,
 266–267, 433, 651
 Szyrocki Marian 625

 Świętopełk (także Zwentapu,
 Zwentibald, Zuendibolch,
 Suatopluk) 35
 Świtała-Trybek Dorota 340,
 651

 Talarek Anna 650
 Talarczyk Robert 462

 Tales z Miletu (gr. Θαλῆς
 ὁ Μιλήσιος [Thalês ho
 Milésios]) 648
 Tambor Jolanta 17, 638, 652
 Tarnowski Marcelli 632
 Teike Carl 540
 Teresa z Ávila (właśc. Teresa
 Sánchez de Cepeda y Ahu-
 mada), święta 200, 302, 652
 Thill Franz 563
 Thinel von, ród 156
 Thoreau Henry David 530, 652
 Thürk Harry 242, 652
 Tiele-Winckler Eva von 202–
 203, 641, 649, 651
 Tiele-Winckler von, ród 42, 360,
 636
 Tischner Józef, ksiądz 95, 612,
 653
 Tokarczuk Olga 147, 394, 653
 Tomasz z Akwinu (wł. Tom-
 maso d'Aquino, łac. Tho-
 mas Aquinas), święty 88,
 635
 Tomczok Marta 218–219, 653
 Tscherny Christine 421, 422,
 423
 Tscherny Edward 383, 397,
 399, 400, 401, 402, 403, 404,
 423

Indeks osobowy

- Tscherny Margot 421, 422, 423,
424, 425, 426
- Twardoch Szczepan 533, 653
- Unland Ludwig 545
- Ursula, kuzynka Luzie 407, 408,
420, 421
- Villon François 546, 654
- Voigt Karl 628
- Voß Christian Friedrich 632
- Waldmann Ludolf 559–561
- Walle Heinrich 540, 648
- Wallstab Wolfgang 544
- Walther Balthasar 309
- Walther Peter 13, 654
- Waniek Henryk 100, 133, 149,
534, 577, 654
- Wartenberg Mściśław 634
- Wawrzyniec z Rzymu (łac. Lau-
rentius), święty 224, 236
- Wąchocka Ewa 630
- Wedding Johann Friedrich 41
- Weigel Valentin 302
- Weirauch, rodzina 435
- Werner Friedrich Bernhard 59,
640
- Werner Veronika (po mężu
Kunze) 350, 390
- Westermann Georg 639
- Wette Wolfram 489, 655
- Węgrzyn Dariusz 51, 580, 581,
655
- Wieczorek Edward 157, 655
- Wilhelm II Hohenzollern 141,
144, 145
- Willmann Michael 84–86, 87,
89, 90–91, 132, 587, 635, 655
- Winckler Franz von 360
- Wiskott C.T. 30, 67, 639, 641
- Witke W. von 66, 639
- Witkowski Maciej G. 637
- Witwicki Władysław 645
- Wohlleben Peter 115, 121, 655
- Wojciech (Adalbert) z Pragi
(właśc. Vojtěch Slavínekovec,
łac. Adalbertus Pragensis,
niem. Adalbert), święty 644
- Wojnakowski Ryszard 646
- Wojtkowiak Adam 208, 210
- Wojtkowiak Edmund 193, 195,
207, 208, 209, 210, 211, 212,
214, 215
- Wojtkowiak Franciszka (Fran-
ziska) (po mężu Joschko,
spolszcz. Joszko, Josko,
Jośko) 10, 70, 71, 72, 176,
189–198, 203, 207–216, 217,
220, 224, 226, 227, 228, 232,

- 234, 235, 236–241, 243, 244–248, 251, 254, 255, 267, 268, 269, 270–271, 272–274, 276, 278, 284–285, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 310, 316, 317–325, 332, 333, 336, 342
- Wojtkowiak Franciszka (Franciszka) (z d. Podborowska), matka Franciszki 189, 190, 192, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 213, 269
- Wojtkowiak Jadwiga 215, 322
- Wojtkowiak Jan (Johann), ojciec 189, 190, 192, 207, 208, 209, 210, 213, 215, 252, 253, 269
- Wojtkowiak Jan, syn 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 322
- Wojtkowiak Laurenz (Wawrzyniec) 189
- Wojtkowiak Ludwig 193, 195, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 324
- Wojtkowiak Magdalena (z d. Konieczny) 189
- Wojtkowiak Maria 208, 210, 215, 324
- Wojtkowiak Piotr 193, 195, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 253
- Wojtkowiak Stefania 211, 212, 215
- Wolff Jerzy, ksiądz 235
- Woltersdorf Hans Werner 537, 656
- Woszczyk Agnieszka 131, 656
- Woźniak Iwona 461, 656
- Wróbel Paweł 132
- Wycisk Dorothea 428, 431
- Wycisk Heinz 405, 428, 431
- Wycisk Lina 405
- Wycisk Maria 405, 419
- Wycisk Robert 404, 405, 431, 511, 512
- Zdanowicz Piotr 156, 657
- Ziegler Walter 579, 583, 657
- Zieliński Edward Iwo 646
- Zlatkes Gwido 624
- Zychowicz Juliusz 623
- Żarski Krzysztof 655
- Żeleźnik Tadeusz 622
- Żeromski Stefan 267
- Żłobecka Karolina 575, 633
- Żwak Piotr 623

Schlesierland Testimony

S u m m a r y

“Schlesierland. Testimony” is a book that treats Silesia as a homeland. Vast and separate. A territory that is physical, historical, civilisational, cultural and spiritual. Today, we lack a pocket map – one that we could carry with us every day – to help us grasp the size and quality of this homeland. We lack the experience of the whole, to which only fragments of descriptions, scattered records of experiences, echoes of memories, increasingly blurred traces of achievements, blurred images and concepts, clumsily scattered photographs and postcards carrying places that are moving away from us, erasing the home from our imagination, lead. What remains are the collected fragments of observations spread across the observer’s life, containing references to the lives of ancestors, and a weakened intergenerational memory. Despite this fragmentation, the quality and uniqueness of Silesia is strangely intensely evoked. This book stems from a desire to restore the heritage and spiritual model of Schlesierland to its former dignity and presence. This pattern does not fit into the crude educational and entertaining narrative, it does not harmonise with the narrative of politicians and the architects of administrative and economic reality. But it exists. This existence is disturbing. Since it ‘exists’, it cannot be denied its right to exist. The period after 1945 brought fiction to the story of Silesia, bizarre scenes from life painted to suit political and comical minds. It hid what was important, what

breaks the framework of cognitive patterns. And it did so in such a way that one might begin to doubt whether we are still able to bear witness. Are we able to get through the abyss of silence that enveloped Silesia? Are we able to combine individual fate with the fate of the territory, but also with the abyss of time and the touch of the invisible, which mystical Silesia constantly looked into? The abyss of time, the abyss of God, the abyss of man – Silesia is a witness to this.

The lesson taught in Schlesierland is simple: our home deserves our attention. It requires commitment, subtle insight and maintenance. It demands mindfulness, day after day. We must inhabit the territory we live in properly. The work is taken seriously. Seriousness permeates our roots, rituals, gestures and words. Silesia is a task which, when properly carried out, leads to the discovery of the insignificance contained in the question raised by fear: what is the world? *Logos*, including the Silesian *logos*, is seriousness and joy, it is a spiritual foundation that protects the knowledge of the indeterminacy of things, the sense of passing and the blink of an eye in which things, people, smells and thoughts flit by. By caring for the Silesian home, we simultaneously pay tribute to the fact that deep down, somewhere, here and there, now or soon, then and always, there is agreement and lightness in accepting the truth that the world dissipates into thin air, and only that which is not of this world, that which is eternal, lasts. This *logos* permeates Silesia. It points toward what comes next, what lies beyond matter, what tears apart every worldliness. By glorifying home, including Silesia, we finally find in it a radical openness, a departure from the tangible. Ultimately, the perishable must be clothed in the imperishable, and the mortal in the immortal. Man must be drawn towards heaven. This is a proposal for a separate,

documented story about Schlesierland. The whole is based on rich source material, including maps, documents, genealogies, photographs, notes, and chronicles, in order to precisely and thoroughly fill the spiritual home of Schlesierland in three stages. First, we will look at Schlesierland as a testimony and spiritual testament. Then we will delve into Schlesierland through the life of Walter, who traverses the forest and becomes initiated into Nature and the presence of God, in order to extract a specific theocentric treatise introducing Silesian connections between Nature, Ζωή [zōē], and peace. Finally, we will focus on Schlesierland in the context of Robert's life, on his touch of Silesia on the war trail and at home, in order to invoke a Silesian treatise on brotherhood in arms and home, in which the ideas of *Kameradschaft*, war and longing resonate. Their individual and collective fate is a testimony to the spiritual heritage of Schlesierland, a model ruined after 1945, torn to shreds, but not completely destroyed. The metaphysical ground, unlike the social or historical one, cannot be turned into complete ruin. Our protagonists are rooted in time and yet torn from it too; events are theirs, but they also affect others; they may seem foreign and difficult to assimilate cognitively; they happened yesterday, but may return tomorrow. They touch on what is specifically Silesian, but also what is human, universal, and what has found its expression in the Silesian heritage. They lived their lives close to ponds and rivers, slag heaps and tenement houses, in the forest and in the city, near churches, castles and factories, under the Silesian sky, treading this land, delving into what was underground, and always living their lives 'in the shadow' of Silesia. In them, the old fates, old places, old stories, which were once the present, became memories and echoes of the past that return, were inside them. They were a book of images, experiences and thoughts in

Summary

which Silesia is contained. The story of their fate becomes a story about what is their own, individual and peculiar, and at the same time connected with the Road. It is certainly a novel that tames History and affirms the story of Life.

Przekład streszczenia *Aleksandra Kalaga*

Schlesierland Ein Zeugnis

Zusammenfassung

„Schlesierland. Ein Zeugnis“ ist ein Buch, in dem Schlesien als weitläufiges und eigenartiges Heimatland betrachtet wird. Als physisches, historisches, zivilisatorisches, kulturelles und geistiges Gebiet. Heutzutage verfügen wir über keine leicht zu handhabende Karte, die man täglich benutzen könnte, um zu der Größe und Qualität des Zuhauses zu gelangen. Es fehlt uns an der Erfahrung des Ganzen, zu dem nur noch vereinzelte Fragmente von Beschreibungen, zerstreute Aufzeichnungen von Erlebnissen, verklangene Erinnerungen, immer weniger erkennbare Spuren des Geleisteten, verschwommene Bilder und Begriffe, ungeschickt verstreute Fotos und Postkarten führen. Sie zeigen Orte auf, die sich von uns entfernen und das Zuhause aus unserem Gedächtnis löschen. Was übrig bleibt, sind gesammelte Bruchstücke von Beobachtungen, die sich über das Leben des Betrachters erstrecken und Verweise auf das Leben der Vorfahren enthalten, eine verblasste generationsübergreifende Erinnerung. Trotz dieser Fragmentierung werden die Qualität und Eigenart Schlesiens merkwürdigerweise stark hervorgehoben. Das Buch entspringt dem Wunsch, dem Erbe sowie dem geistigen Vorbild des Schlesierlandes wieder Ernst und Präsenz zu verleihen. Dieses Vorbild passt nicht zu einer schlichten Bildungs- und Unterhaltungsgeschichte, es fügt sich nicht harmonisch in die Narration der Politiker und Gestalter der administrativen und wirtschaftlichen Realität ein.

Aber es ist da. Und jenes DASEIN beunruhigt. Denn wenn es „da ist“, kann man ihm seine Daseinsberechtigung nicht verweigern. Die Zeit nach 1945 brachte Fiktion in die Geschichten über Schlesien, seltsame Szenen aus dem durch Politiker und Komiker wiedergegebenen Leben. Sie verbarg das Wesentliche, das den Rahmen der kognitiven Schemata sprengt. Und zwar so, dass man daran zweifeln kann, ob wir noch in der Lage sind, ein Zeugnis abzulegen. Sind wir imstande, den Schlesien umhüllenden Abgrund des Schweigens zu überwinden? Vermögen wir es, das Schicksal des Einzelnen mit dem Schicksal des Landes, aber auch mit dem Abgrund der Zeit und der Berührung des Unsichtbaren zu verbinden, in welches sich das mystische Schlesien stets vertiefte? Der Abgrund der Zeit, der Abgrund Gottes, der Abgrund des Menschen – hier ist Schlesien ein Zeuge.

Die in „Schlesierland“ enthaltene Lehre ist einfach: Das Zuhause verdient unsere Aufmerksamkeit. Es erfordert Engagement, subtiles Eintauchen und Aufrechterhalten. Es erzwingt Achtsamkeit, die Tag für Tag umgesetzt wird. Das Land, in dem wir wohnen, muss anständig bewohnt werden. Die Arbeit wird ernst genommen. Der Ernst durchdringt Verwurzelung, Rituale, Gesten und Worte. Schlesien stellt eine Aufgabe dar, die – sofern richtig verwirklicht – zur Entdeckung der Nichtigkeit führt, welche in der sich aus Furcht ergebenden Frage, was die Welt sei, beinhaltet ist. Der *Logos*, darunter auch der schlesische *Logos*, ist Ernst und Freude, es ist ein geistiges Fundament, welches das Wissen um die Unbestimmtheit der Dinge, das Gefühl der Vergänglichkeit und den Augenblick bewahrt, in dem Dinge, Menschen, Gerüche und Gedanken vorbeiziehen. Indem wir uns um das schlesische Heimatland kümmern, huldigen wir zugleich der Tatsache, dass tief im Inneren, irgendwo, hier und dort, jetzt oder bald, damals und

immer, Einigkeit und Leichtigkeit, die Wahrheit zu akzeptieren, herrschen, dass sich die Welt in Luft auflöst und nur das Bestand hat, was nicht von dieser Welt, was ewig ist. Dieser *Logos* durchdringt Schlesien. Er führt uns zu dem, was weiter liegt, was sich jenseits der Materie befindet, was jede Weltlichkeit zersprengt. Indem wir das Zuhause, darunter Schlesien, glorifizieren, finden wir schließlich darin eine radikale Öffnung, eine Hinführung zu dem, was jenseits des Greifbaren liegt. Letztendlich muss das Vergängliche mit dem Unvergänglichen und das Sterbliche mit dem Unsterblichen umhüllt werden. Der Mensch muss zum Himmel gezogen werden.

Es ist ein Vorschlag einer eigenartigen, dokumentierten Geschichte über Schlesierland. Das Ganze fußt auf einem reichhaltigen Quellenmaterial, darin auf Karten, Dokumenten, Stammbäumen, Fotografien, Aufzeichnungen und Chroniken, um das geistige Zuhause Schlesierland in drei Teilen präzise und eingehend darzustellen. Zunächst wird Schlesierland als Zeugnis und geistiges Vermächtnis betrachtet. Anschließend vertiefen wir uns in Schlesierland durch das Leben von Walter, der den Wald durchstreift und in die Natur und die Gegenwart Gottes eintaucht, um eine Art theozentrische Abhandlung hervorzubringen, die eine Einführung in die schlesischen Verbindungen zwischen Natur, *Ζωή* [zōē] und Frieden bildet. Schließlich wird der Fokus auf Schlesierland im Leben Roberts gelegt, auf seine Berührung mit Schlesien im Krieg und zu Hause. Damit entsteht eine schlesische Abhandlung über die Waffenbrüderschaft und das Zuhause, in der die Idee der *Kameradschaft*, der Krieg und die Sehnsucht nachhallen. Ihr individuelles und zugleich gemeinschaftliches Schicksal ist ein Zeugnis für das geistige Erbe von Schlesierland, das nach 1945 allmählich ruinierte Vorbild, welches zwar in Fetzen

gerissen, aber dennoch nicht grundsätzlich zerstört ist. Der metaphysische Boden kann im Gegensatz zum sozialen oder historischen nicht vollständig vernichtet werden. Unsere Helden sind in der Zeit verankert und gleichzeitig daraus herausgerissen, die Ereignisse sind ihre Ereignisse, aber können auch andere betreffen, mögen manchmal fremd und kognitiv schwer zu begreifen erscheinen, sind gestern vorgekommen und kehren morgen vielleicht wieder. Sie berühren das spezifisch Schlesische, aber auch das, was menschlich und universell ist und im schlesischen Erbe seinen Ausdruck gefunden hat. Sie ließen sich in der Nähe von Teichen und Flüssen, Halden und Mietshäusern, im Wald und in der Stadt, unweit der Kirchen, Burgen und Fabriken nieder, unter dem schlesischen Himmel, auf diesem Boden, drangen in das Unterirdische ein und führten ihr Leben immer „im Schatten“ Schlesiens. In ihnen wurden alte Schicksale, alte Orte, alte Geschichten, die einst Gegenwart waren, zur Erinnerung und zum Echo des Vergangenen, das wiederkehrt, sie waren in ihrem Inneren. Sie bildeten ein Buch voller Bilder, Erlebnisse und Gedanken, in denen Schlesien enthalten ist. Die Geschichte über ihr Schicksal wird zu einer Geschichte über das Eigene, Individuelle und Eigenartige, das zugleich mit dem Weg verbunden ist. Es ist ohne Zweifel ein Roman, der die Vergangenheit zähmt und die Geschichte über das Leben gutheißt.

Przekład streszczenia *Krzysztof Kłosowicz*

Schlesierland Świadectwo

Streszczenie

„Schlesierland. Świadectwo” to ksiōnżka podejmujōnco Ślōnsk jako terytorium dōmu. Rozlygłe a ôsobne. Terytorium fizyczne, historyczne, cywilizacyjne, kulturowe, duchowe. Dzisiej brakuje nōm podryncznyj karty – kero była by z nami dziynnje – by do tyj srogości i jakości dōmu sie przedostać. Brakuje nōm doświadczy-
nio cołkości, do kerej kludzōm nos już ino jakeś fragmynta ôpisōw, rozproszone zopisy doświadczyń, dalekie dźwinyki spōmniń, coraz mynij klarowne szlaki dokōnań, rozmyte ôbrazy i pojyńcia, nieporadnie rozrzucone zdjyńcia i brifkarty unoszōnce place, kere ôddalajōm sie ôd nos, wymazujōnc z fantazyje dōm. Ôstōwajōm jeszcze sebrane kruszki ôbserwacyje rozpostartej na życie ôb-
serwatora, mieszczōncyj w sobie ôdniesiynia do życio praôjcōw, ôstōwo nadwōntlono pamiyńc miyndzypokoleniowo. Krōm tyj fragmyntaryzacyje w przedziwny spōsōb przywołano fest moc-
no ôstaje jakość i ôsobność Ślōnska. Ksiōnżka ta wyrosto z chyńci swrōcynio erbiźnie i duchowemu wzorowi Schlesierland powogi i ôbecności. Tyn wzōr niy pasuje do zgrzebnyj edukacyjnyj i roz-
rywkowyj ôzprōwki, niy kōmpōnuje sie harmōnijnie z narracyjōm politykōw i kōnstruktorōw administracyjnyj i ekōnomicznyj rzeczywistości. Nale je. I to JE mierzi a sztyruje. Jeźli „je”, to niy spōsōb mu ôdmōwić racyje istniynio. Czas po 1945 roku prziniōs fikcyjō w ôzprowki ô Ślōnsku, przedziwne scyny z życio ôdmalo-
wanego na miarã politycznych a komicznych myndykowań. Skrōł

to, co prawe, co rozsadzo rōmy schymatōw poznawczych. I to w taki spōsōb, iże idzie zacząć wōntpić, eli sōmy jeszcze w stanie dać świadectwo. Eli sōmy w stanie precisnōńć się bez ta bezdyń milczenie, kerōm spowity bōł Ślōnsk? Eli sōmy w stanie połōnczyć los indywidualny z losym terytorium, ale i bezdyniym czasu, i dotykiym niywidzialnego, w co niyprzestannie zaglōndoł Ślōnsk mistyczny? Bezdyń czasu, Bezdyń Boga, Bezdyń czowieka – sam świadkiym je Ślōnsk.

Nauka pōmieszczōno w Schlesierland je blank prosto: dōmowi przinoleży sie naszo uwoga. Wymago zaangażowanie, subtelnego wnikanie i dziyrżynio. Wymuszo uważność realizowano dziyń po dniu. Terytorium, co zamiyszkujemy, musimy zamiyszkiwać noleżycie. Robota to je robota. Powoga przeniko zakorzenienie, rytuały, gesty i słowa. Ślōnsk to zodanie, co, blank właściwie wykōnywane, kludzi do ôdkrycio w głymbi znikości pōmieszczōnyj w pytaniu wydobytym bez trwoga: co to je świat? *Logos*, w tym *logos* ślōnski, je powogōm i uciechōm, stanowi duchowy fōndamynt, co ôchrōnio wiedza ô nieokreśloności rzeczy, poczuciu mijanio i mgnieniu ôka, co w niymu przemykajōm rzeczy, ludzie, wōnie i myśli. Bez staranie sie ô ślōnski dōm, we tym samym czasie skłōdōmy hołd tymu, iże w głymbi, kajś, sam i tam, teroz abo hned, tedy i dycki, je zgoda i lekkość w przyjńciu prowdy, iże świat rozwiewo sie w lufcie, a trwo jyno to, co niy z tego świata, co je wieczne. Tyn *logos* przeniko Ślōnsk. Nakierowuje ku tymu, co dalij, co poza materyjōm, co rozrywo kōżdo światowość. Gloryfikujōnc dōm, w tym Ślōnsk, ôdnajdujemy w nim na ôstatku radykalnie ofyn, wykłudzynie poza to, co namacalne. Ôstatecznie zniszczalne noleży przioblec w niezniszczalne, a śmiertelne w niyśmiertelne. Czowieka trza pociōngnōńć ku niebu.

To propozycjo ôsobnyj, udokumentowanej ôzprowki ô Schlesierland. Cołko mongrafijo je umocowano na bogatyj zdrzōdłowej materiji, w tym na kartach, dokumyntach, rodowodach, fotografijach, zopiskach, krōnikach, by akuratnie i szczegōłowo wypōnić duchowy dōm Schlesierland w trzech tajlach. Nojsōmprzōd przypatrzymy sie Schlesierland jako świadectwu i duchowemu testamyntowi. Potym wnknemy w Schlesierland bez życie Waltera, wandrujōnego bez las a medykujōnego Natura i ôbecność Boga, coby wydobyć echt traktat teocentryczny, wkludzajōncy w ślōnskie powiōnzania miyndzy Naturōm, ZwŃ [zōē], pokojym. Wreszcie skupiymy sie na Schlesierland w odstōnie życie Roberta, na jego dotyku Ślōnska na wojynnej sztrece i dōma, by powołać ślōnski traktat ô braterstwie brōni i dōmu, co w niymu pobrmiewajōm idyje *Kameradschaft*, wojna i tynsknota. Jejich indywidualny i zarazym wspólnotowy los je dowaniym świadectwa erbiźnie duchowemu Schlesierland, wzorowi rujnowanemu po 1945 roku, bydōncymu w strzypach, nale jednak niy cołkiym niszczałumu. Grōntu metafizycznego, w przeciwyństwo do społecznego abo historycznego, niy spōsōb ôbrōcić w całkowito rujinã. Nasze bohatory sōm ôsadzyni w czasie i z niego tyż wyrwani, zdarzynia sōm jejich zdarzyniōma, nale i tykajōm inkszych, mogōm wydować sie tyż cudze i ciynżkie do ôswojnio poznawczego, zaistniały wczorej, ale i może wrōcōm zaś jutro. Tykajōm tego, co specyficznie ślōnskie, ale i tego, co ludzkie, uniwersalne, a co w erbiźnie ślōnskiyj znodło swōj wyroz. Wiedli żywot wele szacht i rzyk, hołd i kamiynic, w lesie i mieście, wele kościołōw, zomkōw i fabryk, pod ślōnskim niebym, idōnc po tyj zymie, wnijkajōnc w to, co w podziymiach, i wiodōnc życie dycki „w ciyniu” Ślōnska. W nich downe losy, downe miyjsca, downe historyje, co były downijj terażniejszościōm, stowały sie spōmniyniym

i echym miniōnego, kere nawraco, były w jejich strzodku. Byli ksiyngōm ōbrozōw, doświadczyń, myśli, co w nij pōmieszczōny je Ślōnsk. Ōpowieść ō jejich losie stowo sie ōzprowkōm ō tym, co własne, jednostkowe i ōsobliwe, co we tym samym czasie je zespolone z Drōgōm. Na zicher je to rōman poskramiajōncy Historyjō, afirmujōnco ōzprowka ō Źyciu.

Przekład streszczenia *Ryszard Wylecioł*

Redaktor
Joanna Szewczyk

Projekt okładki, opracowanie graficzne serii
Tomasz Kipka

Zdjęcie na okładce

Michael Willmann, *Landschaft mit dem Traum Jakobs (Krajobraz ze snem Jakuba)*, ok. 1691 roku, obraz olejny na płótnie, Städtische Kunstsammlungen, Augsburg, obraz dostępny w domenie publicznej, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_\(obraz_Michaela_Willmanna\)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Krajobraz_ze_snem_Jakuba_(obraz_Michaela_Willmanna)#/media/Plik:Michael_Lukas_Leopold_Willmann_001.jpg) [dostęp: 28.02.2024]

Redakcja techniczna, łamanie
Paulina Dubiel

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.08.2027
Copyright © 2026 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone



Sprzysyamy otwartej nauce

Od 1.09.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-2512-6852>
Kunce, Aleksandra
Schlesierland : Świadectwo / Aleksandra Kunce.
– Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2026. – (Oikos :
komparatystyka literacka i kulturowa ; 8)

<https://doi.org/10.31261/PN.4280>

ISBN 978-83-226-4544-4

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4545-1

(wersja elektroniczna)

ISSN 2720-1104

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 43,25. Liczba arkuszy wydawniczych: 31,5. PN 4280.
Cena 114,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Lynx 100 g,
vol. 1.13. Do składu użyto krojów pisma Poppins oraz Rowan. Druk i oprawę wykonano
w drukarni volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)

Oikos, jako zadanie dla poszukiwań komparatystycznych, wiąże miejsce z byciem na ubo-
czu, w ruchu oddalania się od
centrum i pochopnej wiedzy/
władzy, jest powrotem do do-
świadczenia tego, co bliskie i da-
lekie jednocześnie, w obliczu
splątanych okoliczności, w któ-
rych jest konstruowana nasza
tożsamość.



Schlesierland. Świadecko to książka podejmująca Śląsk jako terytorium domu. Rozległe i osobne. Terytorium fizyczne, historyczne, cywilizacyjne, kulturowe, duchowe. Dziś brakuje nam podręcznej mapy – która byłaby z nami codziennie – by do wielkości i jakości domu się przedostać. Brakuje nam doświadczenia całości, do której prowadzą już tylko jakieś fragmenty opisów, rozproszone zapisy doświadczeń, odgłosy wspomnień, coraz mniej wyraźne ślady dokonań, rozmyte obrazy i pojęcia, nieporadnie rozrzucone fotografie i pocztówki unoszące miejsca, które oddalają się od nas, wymazując z wyobraźni dom. Pozostają jeszcze zebrane okruszki obserwacji rozpostartej na życie obserwatora, mieszczące w sobie odniesienia do życia przodków, pozostaje nadwątłona pamięć międzypokoleniowa. Mimo tej fragmentaryzacji w przedziwny sposób przywołana zostaje jakość i osobność Śląska. Książka ta wyrasta z chęci zwrócenia dziedzictwu i wzorowi duchowemu Schlesierland powagi i obecności. To propozycja osobnej, udokumentowanej opowieści o duchowym domu Schlesierland w trzech odsłonach. Najpierw podejmiemy Schlesierland jako świadectwo i testament duchowy. Następnie wnikniemy w Schlesierland poprzez życie Waltera, przemierzającego las i wtajemniczającego się w Naturę i obecność Boga, aby wydobyć swoisty traktat teocentryczny, w którym wybrzmiewają Natura, *ζωή* [zōē], pokój. Wreszcie wyeksponujemy Schlesierland w odsłonie życia Roberta, w jego dotyku Śląska na wojennym szlaku i w domu, by powołać śląski traktat o braterstwie broni i domu, w którym pobrzmiewają idea *Kameradschaft*, wojna i tęsknota. Opowieść o ich losie staje się opowieścią o tym, co własne, jednostkowe i osobliwe, co jednocześnie zespolone z Drogą. Na pewno to powieść poskramiająca Historię, afirmująca Życie.



ISSN 2720-1104

Cena 114,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4545-1



9

788322 645451

Więcej informacji

